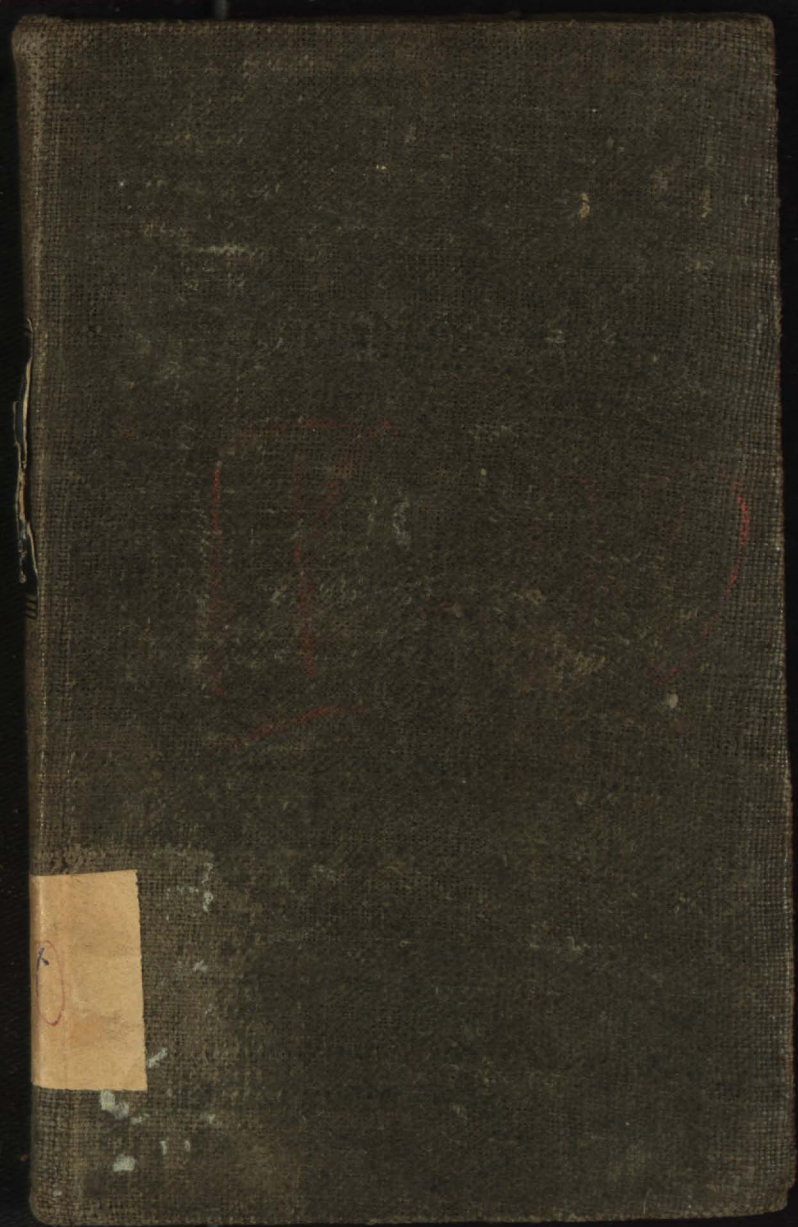

Nowe odmiany

w 523

3
G e o g r a f i i

zaszle od r. 1806 aż do r. 1811.

z krótkim

Dziś A

Znak 290

Nr inw.

2648

opisem Xięstwa Warszawskiego.

Z nową mapą tegoż Xięstwa.

w Wrocławiu,
u Wilhelma Bogumiła Korna.

1811.

Przedmowa.

Odmiany zaszły w Geografii od r. 1806 w krótkim zbiorze na 33 kartach umieszczone do dzieła wybornego JW. Józefa Wybickiego, pod tytułem początki Geografii co do stronic zastosowane, służyć mogą i do każdego innego dzieła geograficznego, a opis obszerniejszy Xięstwa Warszawskiego w osobnym dodatku na kartach 55 przyłączony jest szczególnie dziełko Polaka, który krótkim tym rysem oyczyzny Rodakom swoim chciał się przysłużyć, lubo imienia i nazwiska swego położyć nie mógł i nie chciał, dla okoliczności, których tu wymienić nie wypada. Poczyta on się za szczęśliwego, kiedy ten dodatek pozyska łaskawe przyjęcie od publiczności.

O d m i a n y,

które

od r. 1806 zaszły.

Część I.
O d m i a n y
politiczney geografii

na całym świecie od r. 1806. zaszle.

I. Szwecya

od k. 52. do 60.

Finlandya odpadła od Szwecyi, ustąpiona Cesarzowi Rossyiskiemu r. 1809. w pokoju w Fryderichshamm zawartym, tudzież i część Laponii Szwedzkiej aż do rzek Torneo i Muonio. Rachuje się zatym teraz tylko Szwecyi ludności 2,348.000, a wielkości 8500 mil kwadratowych. Królem jest Karol XIII. Następcą tronu Jan Xiążę de Ponte Korwo z domu Bernandotte, który przyjął religią Luterską w Szwecyi panującą.

II. R o s s y a.

od k. 60—79.

Finlandya z częścią Laponii od Szwecyi, r. 1809 Obwód Białostocki od Króla Pruskiego r. 1807 w Pokoju Tylżyckiem, a część Gallicyi od Cesarza Austriackiego r. 1809 ustąpione pomnożyły granice Państwa Rossyiskiego, do którego i Wołoszczyzna cała, to jest Wołochy i Multany wcielone zostały, a Serwianie od Turków odpadli przyłączyli się jako naród przymierzony. Lecz że pokoju jeszcze z Turkami nie masz zawartego, nie nastąpiło dotąd urządzenie Kraiów w Tureczczyźnie zdobytych.

Wielkość całego Państwa Rossyiskiego wynosi 314,600 mil kwadratowych, z których 87295 w Europie.

Wołoszczyzna zawiera 2398 mil kwadratowych. Serwia 920 mil kwadratowych.

Namiestniczestwa czyli Gubernie Europejskie są następujące: 1) N. Moskiewskie, gdzie Stolica Moskwa, 2) N. Sanktpetersburskie, gdzie Sankt Piterburg, Petersburg, 3) N. Nowgorodskie gdzie Nowgorod Wielki, 4) N. Ołonieckie, gdzie Ołoniec, 5) N. Twerskie, 6) N. Pleskowskie, 7) N. Smoleńskie, 8) N. Tulskie

kie, gdzie Tuła, 9) N. Kałuskie gdzie Kaługa, 10) N. Jarosławskie, 11) N. Kostromskie, 12) N. Włodzimirskie, gdzie Włodzimierz nad Kliazmą, 13) N. Niżnogorodskie, gdzie Niżny Nowgorod, 14) N. Wołogdskie, gdzie Wołogda, 15) N. Archanielskie, gdzie Archanielsk, 16) N. Tambowskie, 17) N. Woroniezkie, gdzie Woronież, 18) N. Rezańskie gdzie Rezań, 19) N. Kurskie, gdzie Kursk, 20) N. Orłowskie, gdzie Orel, 21) N. Stobodskie, gdzie Charków, 22) N. Jekaterynosławskie, gdzie Jekaterynosław i Azów (dawniej Ozów po Polsku) 23) N. Chersońskie, gdzie Cherson, Odessa sławny port handlowy, Oczaków prawie zburzony, 24) N. Taurya, gdzie Feodozia, (dawniej Kafa), 25) N. Czernichowskie, 26) N. Pultawskie, gdzie Pułtawa, 27) N. Inflantskie, gdzie Ryga, Dorpat, 28) N. Estońskie czyli Estlandskie, do którego Estonia czyli Estlandya należy, gdzie Rewel, 29) N. Wiburskie, gdzie Wiburg, 30) N. Kimenegordskie, to jest prowincya Finlandzka Kymenegordslehn, gdzie Lowiza, 31) N. Nylandskie, to jest Nylandia, gdzie Tawastehus, Sweoborg, 32) N. Aboskie, gdzie Abo albo Obo stolica Finlandyi, 33) N. Karelskie, czyli Prowincye Sawolax i Karelia, gdzie Kuopio,

pio, 34) N. Prowincyi, Waza, 35) N. Uleoborskie, gdzie Ulea czyli Uleo, 36) N. Kurlandzkie, gdzie Nitawa, 37) N. Wileńskie, gdzie Wilno, 38) N. Grodzieńskie, gdzie Grodno, 39) N. Mińskie, gdzie Mińsk Litewski, 40) N. Witebskie, gdzie Witebsk, 41) N. Mohiłowskie, gdzie Mohiłów nad Dnieprem, 42) N. Wołyńskie, gdzie Nowogrod Wołyński, 43) N. Podolskie, gdzie Kamieniec Podolski, 44) N. Kiiowskie, gdzie Kiiów, 45) Obwód Białostocki, gdzie Białystok, 46) Obwód nabyty przez Traktat Wiedeński, gdzie Zbaraz, Zaleszczyk.

W Azji zaś są następujące Namiestnicztwa: 1) N. Astrachańskie, gdzie Astrachan, 2) N. Kaukazkie czyli Kaukazya, do którego Namiestnicztwa należy Gruzynia Rossyjska albo Georgia Rossyjska, dawniej u Polaków Pietyhorya zwana, gdzie Tyflis, 3) N. Saratowskie, gdzie Saratów, 4) N. Penzyńskie, gdzie Penza, 5) N. Simbirskie, gdzie Simbirsk, 6) N. Kazańskie, gdzie Kazań, 7) N. Wietkie, gdzie Wietka, 8) N. Orenburskie, gdzie Orenburg, 9) N. Permijskie, gdzie Perm, Jekaterynenburg, 10) N. Tobolskie, 11) N. Irkuckie.

Do

Do żadnego namiestnicztwa nie należą Kozacy Dońscy, Czarnomorcy i inni, którzy w swoich obwodach czyli kraiach mieszkają.

III. Niemcy.

Ustanowienie Przymierza Reńskiego odmienilo całą postać Niemiec pod protekcją Cesarza Napoleona.

Do Przymierza Reńskiego wchodzi następujący Królowie i Xiążęta.

- 1) Król Bawarski.
- 2) Król Saski.
- 3) Król Westfalski.
- 4) Król Wirtemberski.
- 5) Wielki Xiążę Frankfurcki.
- 6) Wielki Xiążę Badeński.
- 7) Wielki Xiążę Bergski.
- 8) Wielki Xiążę Haski, niegdyś Landgrabia Darmstadzki.
- 9) Wielki Xiążę Wirceburski.
- 10) Xięstwo Nassau.
- 11) Xiążęta Dukowie Sascy.
- 12) Xiążęta Dukowie Meklenburscy.
- 13) Xiążęta Dukowie de Anhalt, Oldenburg i Aremberg.

14)

14) Xiążęta niegdys Hrabiowie de Hohenzollern, de Salm Salm, Salm Kirburg, Isenburg, Lichtenstein, Szwarzburg Sondershausen, Szwarzburg Rudolstadt, Reuss, Lippe Detmold, de Leyen i inni.

Ustał podział na 10 cyrkułów, a ile jest udzielnych Panów lub krajów, tyle jest osobnych Xięstw, Królestw i Państw.

1. Królestwo Bawarskie.

ma 1750 mil kwadratowych, 3500000 ludności; dzieli się na 9 cyrkułów, 1) Cyrkuł nad Izarą (Isarkreis), gdzie Mynchen, stolica Państwa; 2) Cyrkuł nad rzeką Salcach (Salzachkreis), gdzie Salcburg i Burghausen; 3) Cyrkuł nad Innem, (Innkreis) do którego Tyrol należy, gdzie Innsbruk; 4) Cyrkuł nad rzeką Iller, gdzie Kempten; 6) Cyrkuł nad Niższym Dunaem (Unterdonaukreis), gdzie Passau; 6) Cyrkuł nad Wyższym Dunaem (Oberdonaukreis), gdzie Augszburg i Eichstett; 7) Cyrkuł nad rzeką Regén, (Regenkreis), gdzie Regensburg czyli Ratisbona; 8) Cyrkuł nad rzeką Retzat (Retzatkreis), gdzie Norymberga i Anszpach; 9) Cyrkuł nad Menem, (Mainkreis) gdzie Bamberg i Bayrejt.

Te

Te dziewięć cyrkuły zajmują Krainy następujące: Bawarya Niższa i Wyższa, Salcburg, Tyrol, Nordgau, Palatinat Wyższy, Anszpach, Bayrejt, Bamberg i znaczną część Szwabii.

Hrabiowie Fugger, niektórzy Xiążęta Hohenlohe, Turn i Taxis, Ettingen i inni należą do Korony Bawarskiej, które są wazalami.

2. Królestwo Saskie

wynosi 748 mil kwadratowych, ma przeszło 2000000 mieszkańcy. Do tegoż królestwa należy: 1) Cyrkuł Myszeński, gdzie Myszný, Meissen, Miśnia, gniazdo Margrabiów Misnii, Drezno stolica całego Państwa. 2) Cyrkuł Wittenberski, gdzie Wittenberg; 3) Cyrkuł Lipski, gdzie Lipsk; 4) Cyrkuł Górkruszcowych (erzgebirgische Kreis) gdzie Freyberg. 5) Cyrkuł Voigtlandski, czyli Voigtlandia, to jest Sołtystwo Rzeszy Niemieckiej, gdzie Plauen. 6) Cyrkuł Neystadzki, gdzie Neystadt nad Orlą. 7) Cyrkuł Turyngski, gdzie Langenzalca i Auersztett, wieś kłeska Prusaków pamiętna. 8) Sekularyzowane Biskupstwo Merseburg. 9) Sekularyzowane Biskupstwo Naumburg i Zeitz. 10) Xięstwo Querfurt. 11) Część Hrabstwa Henneberg w Frankonii. 12) Luzacya Wyższa i Niższa, gdzie

gdzie Serbowie, lud Słowiański, po wielu wsiach starożytnych, Niemcy po miastach i po wsiach nowszych mieszkają, Budyssyn, miasto stołeczne Łuzacy.

Do Króla Saskiego należy Xięstwo Warszawskie, a do korony Saskiej należą Hrabowie i Xiążęta de Stöllberg i Szenburg.

3. Królestwo Westfalskie.

Napoleon Wielki utworzył to Królestwo r. 1807. z krajów Xiążęcia de Hessen Kassel z rozmaitych dziedzictw niegdyś do Króla Pruskiego i do Elektorstwa Hanowerskiego należących, a r. 1810. pomnożył granice tegoż państwa przydaniem całego prawie kraju Hanowerskiego. Królem zaś jest Hieronim Napoleon Cesarzewicz Francuski, Brat Napoleona Wielkiego.

Aż do r. 1807. była wielkość tegoż Królestwa 690 mil kwadratowych, ludność blisko dwóch millionów, a od r. 1810. wynosiła rozległość jego 1040 mil kwadratowych, osiadłość zaś przeszło 2620000 mieszkańców.

Dzieli się Królestwo Westfalskie na 11 Departamentów 1) Dep. rzeki Fulda, gdzie Kassel, stolica całego Państwa, 2) Dep. rzeki Werra, gdzie Marburg, akademja kalwińska.

3) Dep.

3) Dep. Wezery, gdzie Minden, niegdyś Biskupstwo, potym Xięstwo pod panowaniem Pruskim. 4) Dep. rzeki Leine, gdzie Giettinga (Goettingen) sławna akademja Luterska fundacyi Jerzego II. Króla Angielskiego r. 1735. 5) Dep. gór hercyńskich (Hara wymawiały harc,) gdzie Cellerfeld, do tego Departamentu należy kraina Eichsfeld. 6) Dep. Sały, gdzie Halberstadt, Hala Saska sławna akademją Luterską fundacyi Fryderyka I. Króla Pruskiego r. 1697., tudzież i źródłami solnemi w czterech studniach. Halorowie zabytki Serbów, Narodu Słowiańskiego warzą sól białą z tych źródeł obfitych. Po czesku nazywa się Hala Dobra sól. 7) Dep. rzeki Okier, gdzie Brunswik i Wolfenbyttel. 8) Dep. Górney Elby, która po czesku zowie się Łab, gdzie Magdeburg (po czesku Deweń) 9) Dep. rzeki Aller, gdzie Hannover. 10) Dep. północny, gdzie Stade. 11) Dep. Dolney Elby, gdzie Lyneburg.

NB. Część tego Królestwa, jako to Departament północny i inne oddziały Krain ku północy leżących przypadły podług wyroku Cesarskiego d. 15. Grudnia r. 1810. do Francyi z obietnicą wynagrodzenia

za utratę, obacz niżej. Rozległość krajów odpadłych wynosi 322 mil kwadr. ludność 409000 mieszkańcy.

4. Królestwo Wyrtemberskie.

nie zawiera w sobie nawet i 400 mil kwadratowych, ale kraj bardzo ludny i żyzny, a dla tego liczy do Milliona i dwa kroć stu tysięcy mieszkańców. Sztuttgart jest stolicą całego Państwa, Ludwigsburg pomieszkaniem Jetnim Króla, Tubinga sławna akademia Luterska. Część Xiążąt de Hohenlohe, Xiążęta de Leiningen i inni są Wazalami.

4. Wielkie Xięstwo Frankfurtskie.

składa się z 4 Departamentów, jako to 1) Dep. miasta Frankfurt nad Menem, 2) Dep. Aszaffenburg, 3) Dep. Xięstwa Fulda, 4) Dep. Xięstwa Hanau. Do W. Xięstwa Frankfurtskiego należy także i Miasto Wetzlar. Wielkim Xięciem Frankfurtskim jest Xiążę Prymas Karol z domu Dalberg, a następcą jego Eugeniusz Napoleon Wicekról Włoski.

Kontingens do wojny 2800 głów wynosi, Xiążęta de Lewenstein Wertheim są Wazalami W Xiążęcia Frankfurtskiego.

6. Wiel-

6. Wielkie Xięstwo Badeńskie zawiera blisko 300 mil kwadratowych w najżyźniejszym kraju nad Renem w Szwabii i w Palatynacie czyli Falcgrabstwie Reńskim, liczy do miliona ludności, dzieli się na 3 prowincye, to jest: Prowincya Średniego Renu, Wyższego Renu, Niższego Renu, do pierwszej Margrabstwo Badeńskie, do drugiej Landgrabstwo Badeńskie, do trzeciej Falcgrabstwo Badeńskie należy. Karlsruhe stolica całego Państwa w prowincyi Średniego Renu, Mannheim w Falcgrabstwie. Wielkim Xięciem B. jest Karol Fryderyk, który do współczesności rządów przyjął wnuka i następcę swego Karola Ludwika Fryderyka od d. 16. Listopada r. 1808. Xiążęta de Leiningen (Linange), Hrabowie i Xiążęta de Wertheim, de Fyrstenberg są wazalami Badeńskimi.

7. Wielkie Xięstwo Berg

składa się z Xięstw Berg i Klewe, Hrabstwa Mark i innych przyległości, dzieli się na 4 Departamenta. 1) Dep. Nadreński, gdzie Dysseldorf, stolica; 2) Dep. rzeki Sieg (Zyg) gdzie Dyllenburg. 3) Dep. rzeki Rur, gdzie Dortmund, Izerlon, sławny żelaznemi fabrykami. 4) Dep. rzeki Ems czyli Amizy. Rozległość

głość całego Xięstwa jest 315 mil kwadratowych, ludność do 90000 mieszkańców, Wielkim Xięciem Bergskim jest Napoleon Ludwik, Krolewicz Holenderski, synowiec Napoleona Wielkiego.

NB. Część tegoż Xięstwa przypadła do Francji podług wyroku Cesarskiego d. 15. Grudnia r. 1810, z obietnicą nadgrody za kraie odpadłe 58 mil kwadr. 16000 ludności.

8. Wielkie Xięstwo Haskie

niegdyś Landgrabstwo Hessendarmsztadt zamyka w sobie 200 mil kwadratowych obszerności; ludność przeszło $\frac{3}{4}$ milliona. W. Xięciem H. jest W. Xiążę Ludwik. Całe W. Xięstwo dzieli się na 3 Xięstwa, 1) Xięstwo Starkenburg, gdzie Darmsztadt, 2) Xięstwo Górna Hassya, gdzie Giessen, 3) Xięstwo Westfalia czyli Westfalia właściwa, gdzie Arensberg. Do W. Xięstwa Haskiego należą iako Wazalowie Hrabio wie de Erpach, Xiążęta de Sayn Wittgenstein i inni.

7. W. Xięstwo Wyrchurskie

niegdyś Biskupstwo Wyrchurskie, 97 mil kwadratowych, 311000 mieszkańców, Wyrzburg (Herbi-

(Herbipolis), stolica. W. X. Ferdynand Józef Jan Baptysta, Arcyksiążę Austriacki.

10. Xięstwo Nassau.

należy do Xiążąt de Nassau z dzielnic Usingen, Saarbryk i Weilburg. Xiążę de Nassau Usingen pisze się Dukiem de Nassau, Xiążę de Nassau Weilburg tylko Xięciem.

11. Xiążęta Dukowie Sascy z dzielnicy Ernestyńskiej

posiadają większą część Turynii, a to a) Xiążę Duk de Weymar 35 mil kwadratowych, b) Xiążę Duk de Gota 55 mil kwadratowych, c) Xiążę Duk de Meynungen 18 mil kwadratowych, d) Xiążę Duk de Hildburghausen 11 mil kwadr. e) Xiążę Duk de Korbürg 19 $\frac{1}{2}$ mil kwadr.

12. Xiążęta Dukowie Meklenburscy

Xiążę Duk Meklenburski na Sawerynie posiada 226 mil kwadrat. kraju nad morzem Bałtyckim i liczy do 300000 poddanych, Xiążę Duk Meklenburski na Strzelcu (Strelitz) zaś nie ma więcej, jak 36 mil kwadratowych kraju nad granicą Brandenburską, w którym blisko 70000 mieszkańcy.

13. Xią-

13. Xiążęta Dukowie de Anhalt, Oldenburg i Aremberg.

Xiążęta de Anhalt zostali Dukami r. 1801. Jest ich dzielnic 3. jako to. Anhalt Dessau posiada 17 mil kwadr.; Anhalt Bernburg 16 mil kwadrat.; Anhalt Koethen 15 mil kwadr..

Oprócz tych dzielnic są jeszcze Xiążęta Anhaltynscy na Hrabstwie Holzapfel, czyli dzielnica Anhalt Bernburg Szaumburg w Xięstwie Nassau, tudzież dzielnica na Pszczynie w Szląsku czyli Anhalt Koethen Pless, a Xiążę Duk de A. Dessau ma wiele dóbr w Prusiech wschodnich, to jest cały powiat Anhalt.

Xiążę Duk Oldenburski posiada 97½ mil kwadr. Ale ten kray teraz do Francyi przypadł d. 15. Grudnia r. 1810. atoli z przyrzeczeniem nadgrody.

Xiążę Duk de Aremberg posiada 50½ mil kwadr. nad Amizą, Lippą, Emser: Amt Meppen, Hrabstwo Reklinghausen, ale i tego więksha część 45 mil kwadr. do Francyi wcielona r. 1810.

14. Xiążęta niegdys Hrabowie, którzy niemają tytułu Duk (Duc, Dux, Herzog) jako to:

Xiążęta de Hohenzollern Hechingen 5½ mil kwadr.; de Hohenzollern Siegmaringen 29 mil kwadr. w Szwabii; de Isenburg Birstein 11½ mil kwadr., de Salm Salm 20½ mil kwadr.; de Salm Kirburg 10½ mil kwadr.; de Leien 2½ mil kwadr. na prawym brzegu Renu w dawney Westfalii.

Xięstwo Szwarburg Sondershausen w Turynii 23 mil kwadr.; a Szwarburg Rudolstadt 22 mil kwadr. wynosi.

Do Xięstwa Waldek w Hassyi należy Hrabstwo Pyrmont w Westfalii, co razem z Xięstwem W. 21 mil kwadratowych uczyni.

Xięstwo Lippe Detmold 24 mil kwadr.; Lippe Szauenburg 10 mil kwadr. w Westfalii.

Xięstwo Lichtenstein nad granicą Szwajcarską 2½ mil kwadr.

Xiążęta de Reuss w Foigtlandyi, Voigtland, (Sołtystwo Rzeszy Niemieckiey Cesar-skie) posiadają, 28 mil kwadr. i dzielą się na 4 dzielnice: Graitz, Lobenstein, Schleitz, Ebersdorf. Są jeszcze i Hrabowie de Reuss. Wszyscy mają na imię Henryk.

Miasta wolne Hanzeatyckie wcielone do Francyi, Gdańsk tylko należy do Xięstwa Warszawskiego i do Prus.

Miasto Erfurt z okolicą należy do samego Napoleona Wielkiego.

NB. Zaszły tu niektóre odmiany z osiadłościami Xiążąt de Salm Salm i Kirburg, które do Francyi wcielone d. 15. Grudnia r. 1810. przy przyłączeniu Miast hanzeatyckich, obacz na karcie 22.

Ogólne uwagi nad Przymierzem Reńskim.

Przymierze Reńskie Xiążąt Niemieckich daie do wojny, 118600 ludu, gdy Francya 200000 stawia w pole. Wszyscy Królowie i Xiążęta w liczbie 39 są samowładni Panowie kraiów swoich, nikomu nie podlegli.

Wolność religii zabezpieczył Protektor przymierza Napoleon Wielki tak dla Katolików, jako i Dyssydentów, którzy w Niemczech Protestantami się zowią od protestacyi przeciw wywołaniu z kraiu na Seymie w Spirze (Speyer) zaniesionej r. 1529.

W Bawaryi naywięcey Katolików, w Saxonii i w Wirtembergii naywięcey Ewanielików Luterskich, a w Westfalii wiele Ewanielików Kalwińskich w dawnym elektoracie

He sen-

Hessenkassel. Rozległość wszystkich Kraiów do Przymierza Reńskiego należących, odtrąciwszy 3 Departamenta, co stosownie do wyroku Cesarskiego d. 15. Grudnia r. 1810. do Francyi wcielone zostały, wynosi 5100 mil kwadratowych, na których blisko 14 millionów mieszkańcy.

IV. Prusy

od k. 35—92.

Wielkość Państw Pruskich jest teraz tylko 2824 mil kwadr.; ludność 4.903.000, gdyż król Pruski Fryderyk Wilhelm III. prawie połowę kraiu w pokoiu Tylżyckim r. 1807. utracił. Podział geograficzny Państw tych jest następujący: 1) Marchia Elektoralna (Churmark) za Odrą, gdzie Berlin; 2) Nowa Marchia, (przed Odrą) gdzie Kistryn (w nadaniu Bolesława Pobożnego Kostrzyn) 3) Xięstwo Pomorskie, Pomerania Pruska aż do rzeki Piany (Peene), gdzie Szczecin, (Stetin) w Pomeranii dalszej (Vorpommern) Kolberg (Kołobrzega) w Pomeranii bliższej (Hinterpommern); 4) Szląsk Xięstwo 640 mil kwadr. wynoszące do 2 millionów ludu sa-

B 2

wiera,

wiera, między którym do 600000 dusz mówi po polsku, lubo w Czeskim sposobie, gdzie używa się z Niemiecka trzecia osoba mnogiej, liczby w mowie do kogo n. p. niechże siedzą, zamiast siedź, usiądź. W reszcie wiele starożytnych wyrazów można nauczyć się w Szląsku; 5) Królestwo Prusy, czyli Prusy, Wschodnie i Zachodnie, gdzie także wiele jest Polaków, a oprócz tych i Litwy nie mało. Stolica Królewiec.

V. Cesarstwo Austryackie

od k. 93. do k. 106.

Wielkość wynosi teraz 8667 mil kwadr. ho z krajów wyżej wymienionych wytrącić należy na k. 98. Galicyą Zachodnią i część Wschodnią podług pokoju Wiedeńskiego r. 1809; na k. 101. część Iliryi, to jest co za rzeką Sawą leży podług tegoż; na k. 102 a Wenecyą podług pokoju Presburskiego r. 1805.

VI. Cesarstwo Francuzkie

na k. 110 — 120.

Francya dzieli się teraz na 117 Departamentów po wcieleniu do niej Królestwa Etruryi i Rzeczypospolitey Liguryi, tudzież i Rzymu i po ustanowieniu nowego Departamentu Tarn i Garonne, gdzie Montauban, a po przyłączeniu Hollandyi, tudzież i krainy Wallis czyli Walezja 92½ mil kwadratowych, jako też i po złączeniu 3 Departamentów nad morzem Niemieckim r. 1810. co czyni 600 mil kwadratowych, składać się będzie z 123 Departamentów. Kładziemy tu tylko nowe Departamenta:

I. we Włoszech

1) Genua, 2) Monte notto, 3) Apeniny, gdzie Chiavari, 4) Taro, gdzie Parma, 5) Arno, gdzie Florencya, 6) Szrodiemnego Morza gdzie Lávorno, 7) Ombrone, gdzie Siena, 8) Tybru, gdzie Rzym, 9) Trasimeno, gdzie Perugia. Z trzech Dep. 5. 6. 7. składa się W. Xięstwo Toskana dla siostry Napoleona W, Wielkiej Xiężney Elizy.

II. w Szwajcaryi

Departement góry Simplon, to jest Kraina czyli Rzeczpospolita Wallis, 92 $\frac{1}{2}$ mil kwadratowych 100000 mieszkańcy. M. s. Sion (Sitten.)

III. w Hollandyi i w Niemczech

1) Departament Zuýdersee, gdzie Amsterdam, Haag miejsce trybunału Cesarskiego dla Hollandyi, 2) Dep. Uýścia Mozy (*Bouches de Meuse*, der Mündung der Maas), gdzie Rotterdam, 3) Dep. Uýścia rzeki Issel, gdzie Zwoll. 4) Dep. Wyższej rzeki Issel, Oberýssel, gdzie Arnheim, 5) Depart. Frizyi Wschodniej, gdzie Leuwarden, 6) Dep. Amizyi Zachodniej, gdzie Greningen, 7) Dep. Amizyi Wschodniej, gdzie Aurich, 8) Dep. Amizyi Wyższej, gdzie Osnabryk, 9) Dep. uýścia rzeki Wezer, (*Visurgis*), gdzie Brema, 10) Dep. Uýścia rzeki Elby, gdzie Hamburg, miejsce trybunału Cesarskiego dla Kraiów Niemieckich czyli dla Num. 7. 8. 9. 10.

Lenne Xięstwa do Francyi należące:

1) Xięstwo Lukka i Piombino 49 mil kw. 172000 ludności Xiążę Felix I. (Szczęsny) z domu Bacciocchi, małżonek Wielkiej Xiężny Toskańskiej Elizy, siostry Napoleona Wielkiego.

2) Xię-

2) Xięstwo Neufchatel nad granicą Szwajcaryi; niegdyś pod panowaniem Pruskim stan sprzymierzony Szwajcaryi, a teraz dziedzictwo Xięcia Duka Alexandra Berthier. Wielkość 16 $\frac{1}{2}$ mil kwadr., ludność 47000.

3) Xięstwo Benewento w Królestwie Neapolitańskim 8 mil kwadr. 20000 mieszkańcy. Xiążę Karol Maurycy z domu Talleyrand Perigord.

4) Xięstwo Pontekorwo 2 mile kwadr. 6000 mieszkańcy Xiążę Jan Bernadotte Marszałek Państwa Francuskiego Królewicz Następca Szwedzki.

Oprócz tego do Departamentów nie należąc, lecz osobno do Francyi są wcielone

1) Wyspa Elba nad brzegiem Xięstwa Piombino, do którego niegdyś należała.

2) Siedm Wysp Jońskich, jako to Korfu, Paro, Santa Maura, Cefalonia, Teaki (Ithaca) Zante nad brzegiem Albanii, a Cerigo (Cythera) nad brzegiem Morei, które to siedm wysp były dawniej własnością Wenecyanów, potem wolną Rzeczpospolitą, na reszcie przynależnością Rosyi, a od pokoju Tylżykiego r. 1807. do Francyi należąc.

Posiadłości Francuzów w innych częściach świata są: 1) w Azyi Pondychery i inne osady,

dy, teraz od Anglików zabrane, Batawia na wyspie Jawa i inne Osady niegdyś Holenderskie, których część większą Anglicy zajęli. 2) w Afryce la Calle w Alzierskiej Rzeczypospolitey, niektóre twierdze w Guinei, wyspy Bonaparte i Francya, 3) w Ameryce Wyspa San Domingo w mocy Negrów czyli Murzynów, Martinike, Guadeloupe i inne, które zabrali Anglicy i do tych czas trzymają.

VII. H o l l a n d y a

wcielona do Francyi r. 1810. gdy Ludwik Napoleon Król Holenderski po czteroletnim panowaniu złożył koronę. Za panowania tegoż Króla dzieliła się Hollandya na 11 Departamentów, ale teraz pod panowaniem Francyi tylko 9 Departamentów będzie, obacz Francją na stronicy 22.

VIII. Sz w a y c a r y a, Neufchatel i Wallis,

na k. 142 aż do 147.

Rzeczpospolita Sz w a y c a r s k a pod protekcją Napoleona Wielkiego żadnych od r. 1806. nie doznała odmian, dzieli się na 19 Kantonów. Rozległość jest 719 mil kwadr.; ludność 1640000 mieszkańców.

Xięstwo

Xięstwo Neufchatel obacz Francją na karcie 23.

Kraina Wallis przyłączona do Francyi d. 15. Grudnia r. 1810. i nazywa się teraz Dep. Simplon.

IX. W ł o c h y

od k. 148. aż do karty 165.

Włochy po rozmaitych odmianach wcale inaszą mają teraz postać; składając się z następujących Państw.

I. Królestwo Włoskie 1420 mil kwadr. dzieli się na 24 Departamentów. Wicekról Włoski Eugeniusz Napoleon, przysposobiony syn Napoleona Wielkiego, przeznaczony dziedzic W. Xięstwa Frankfortskiego; ludność królestwa przeszło 6000,000 wynosi.

1) Dep. rzeki Olona, gdzie Medyolan, stolica Państwa, 2) Dep. rzeki Agogna czyli Gogna (wymawiaj Agonia) gdzie Nowara, 3) Dep. Lario, gdzie Como, 4) Dep. Adda, gdzie Sondrio, 5) Dep. Serio, gdzie Bergamo, 6) Dep. Mella, gdzie Brescia, 7) Dep. Wyższego Padu (Po), gdzie Kremona, 8) Dep. Mincio, gdzie Mantua, 9) Dep. rzeki Adyży, gdzie Wenecja nad Adyżą granicą Państwa aż do r.

1807.

1807. 10) Dep. rzeki Crostolo, gdzie Reggio, 11) Dep. rzeki Panaro, gdzie Modena, 12) Dep. Niższego Padu (Po), gdzie Ferrara, 13) Dep. rzeki Reno, gdzie Bononia sławna Akademia, 14) Dep. rzeki Rubikonu, gdzie Forli, 15) Dep. morza Adriatyckiego, gdzie Wenecya, 15) Dep. rzeki Brenta, gdzie Padua, po dawnemu Padew (g. dwy) sławna akademia, na której Jan Zamoyski studiował, 17) Dep. Bachiglione, gdzie Vicenza, 18) Dep. Tagliamento, gdzie Treviso, 19) Dep. Piave, gdzie Belluno, 20) Dep. Passeryano (dawny Friaul), gdzie Udine, 21) Dep. Istrii, gdzie Capo d'Istria, 22) Dep. Metauro, gdzie Ankona, 23) Dep. Musone, gdzie Macerata, 24) Dep. Tronto, gdzie Fermo.

II. Rzeczpospolita San Maryno $\frac{1}{2}$ mili kwadr. 7000 mieszkańcy.

III. Królestwo Neapolitańskie 1437 mil kw. 4,927,682 mieszkańcy. Król Joachim Napoleon, z domu Murat.

IV. Wyspa Sycylia, Królestwo pod panowaniem Ferdynanda Antoniego IV. z domu Bourbon. 587 $\frac{1}{2}$ mil kwadr. 1,555,546 mieszkańców.

V. Wy-

V. Wyspa Sardynia, Królestwo, pod panowaniem Króla Emanuela Wiktora, 430 mil kw., tylko trochę przeszło $\frac{1}{2}$ miliona mieszkańcy.

VI. Wyspa Malta, zajęta przez Anglików.

Cała Sabaudya, Piemont, Liguria, Toskana i część Stanu kościelnego przyłączone do Francyi różnemi czasy, obacz Francya. Papieżowi została tylko władza duchowna, a świecka władza dostała się Cesarzowi Napoleonowi Wielkiemu.

VII. Wyspy sąsiedzkie Turcyi Europeyskie obacz Francya na k. 23.

Rzeczpospolita Ragusańska obacz Illiryjskie Prowincye.

X. Illiryjskie Prowincye

Odstąpiona od Austrii Kroacya za Sawą, Kraina i część Karyntyi składają z Dalmacyą i Raguzą Prowincye Illiryjskie pod panowaniem Francuskim. Rozległość ich 993 mil kw., ludność 1,359,947, mieszkańcy naywięcej rodu Słowiańskiego, jako niżej o tym będzie wzmianka.

Urządzenia ostatecznego Prowincyi tych Illiryjskich nie masz jeszcze dotąd, a należą do nich następne kraje:

1) Xię-

1) Xięstwo Kraina, Xięstwo Kraińskie czyli Karniola, gdzie Lublana, po Niemiecku Laybach, stolica.

2) Cyrkuł Willachowski w Karyntyi.

3) Obwód Miasta Tryestu.

4) Kroacja za Sawą.

5) Dalmacya z Raguzą, które to miasto po Słowiańsku nazywa się Dobronicz. W Dalmacyi leży mała Rzeczpospolita Poglica 9 mil kwadr., w której Pirun Dubrawa główna wieś jest całego państwa.

Kroaci wszyscy tak w Kroacji, jako i w Karnioli, Dalmatowie wszyscy, Raguzanicy wszyscy, Wołochowie czyli Włachowie, których Włosi Morlachami nazywają, wielka część Słowienców rozmaitych w Krainie czyli w Karnioli, wiele ludu koło Tryestu, gdzie od rzeki Sieła Słowianie nazywają się Siełańcy i Korytanie w Karyntyi należą do rodu Słowiańskiego. Tylko po miastach wiele jest Niemców i Włochów, Niemieckiego rodu jest także wiele mieszkańców po wsiach założenia, chociaż bardzo starodawnego, jednak późniejszego, jak osady Słowiańskie. Szlachta zaś oprócz Słowiańskiej krwi starodawnej, po większej części już zniemczalej, jest albo Niemiecka, albo Włoska lub Węgierska.

XI. Xię-

XI. Xięstwo Warszawskie
obacz niżej w osobnym rozdziale,

XII. Ogólny Widok Europy.

W Europie jest

I. Cesarstw cztery,

1. Cesarstwo Francuskie,
2. Cesarstwo Austryackie,
3. Cesarstwo Rosyjskie,
4. Cesarstwo Tureckie.

II. Królestw 15.

1. Bawarya,
2. Dania,
3. Norwegia,
4. Wielka Brytania,
5. Włochy,
6. Neapol,
7. Portugallia,
8. Prusy,
9. Saxonia,
10. Sardynia,
11. Szwecya,
12. Hiszpania,
13. Portugallia,
14. Czechy,
15. Węgry.

Azja

Azja Rosyjska

na k. 183 aż do 189.

obacz Rosyja.

Indya czyli Indye Wschodnie.

Różne rewolucye odmieniły stan Indyów Wschodnich. Już nie posiada tam żadnych Kraiów Wielki Cesarz Mogulski, który jeszcze r. 1804. żył bez udzielnej własności pod opieką Anglików. Narody Indyańskie Saykowie i Dżatowie posiadają Delhi i Agra, miasta stołeczne Wielkich Mogulów, z innemi prowincjami.

Maratowie panują w środkowej części połwyspu przed Gangiesem, rozdzieleni na rozmaite państwa pod wspólnym związkiem węzłem czyli pod federacją nie zawsze świętobliwie zachowaną, na której czele Peiszw to jest Zwierzchnik stoi, w mieście Punah panujący.

Nizam Golkondy to jest Król krainy Golkonda, czyli Subah Dekanu to jest Wicekról Mogulski południowych krain jest nikczemnym Anglików Wazalem.

Prezydentura trzy Angielskie Bombay, Madras i Bengal zawierają blisko 30000 mil kwadratowych, przeszło 45 Millionów ludu.

Kal-

Kalkuta stolica Bengalu liczy 1,200,000 mieszkańców, Madras stolica Karnatiku 300,000, Bombay 140000.

Anglicy zajęli także r. 1807 Portugalskie osady, niby na obronę przeciw Francuzom, a r. 1808 Duńskie na mocy terytorialnej; na której floty w Kopenhadze opanowali Francuskie i Holenderskie osady zabrane r. 1805.

Nowy Mysor jest cieniem Państwa tego, któremu Hyder Ali i Tippu Saeb Syn jego panowali, a które przez Anglików r. 1799 poszło na szarpaninę i podział z innemi. Jak w wielu innych księstwach i królestwach tak i tam mają Anglicy tytularnego księcia czyli Raję (Raja) z pokolenia odsuniętych od tronu Rajów przez Hyder Alego r. 1760. Ci Rajowie są religii pogańskiej, w innych zaś krajach są Nobabowie, niby to Wielkorządcy Mogulscy, religii Mahometańskiej, lecz ci Panowie mają tytuł bez władzy. Wszystkim zawiaduje Kompania Angielska Indyjsko-Wschodnia, o której zniesienie wiele Anglików w samej Anglii starano się usilnie, a to tak dla wolności Handlu, jako i dla uniknięcia kosztów wojennych; i łupów niesprawiedliwych, lecz te starania były zawsze daremne, ponieważ Kompania ta zawsze znay-

duie w Parlamencie obrońców swoich, którzy jej zyski nad dobro powszechne przenoszą.

Wyspy na morzu Indyjskim

na k. 207.

Amboina i Banda zajęte od Anglików r. 1810.

P e r s y a

p. 213.

Persya Zachodnia pod panowaniem Króla Fat-Ali Szach liczy 22000 mil kw., 20 mill. mieszkańcy. Teheran jest teraz zimową stolicą króla, bo Ispahan prawie zburzony.

Persya wschodnia czyli królestwo Afganów albo Kandahar wynosi 15240 mil kw., 19 millionów ludności. Afgani są to Gorale Perscy. Od r. 1804. wojny domowe zaburzyły, rząd i spokójność kraju.

G e o r g i a

obacz Rossya,

Stany

Stany zjednoczone Amerykańskie

na k. 276 -- 284.

Dodadź należy na k. 278: trzy osady nowe 17) Indiana nad rzeką Wabasz, gdzie Vincennes, 18) Ohio, 19) Luizyana, która w przyszłości na 3 prowincye ma być rozdzielona. Francya sprzedała Luizyanę Stanom zjednoczonym r. 1803 za 14 millionów Piastrow.

G

Cześć

C z ę ś ć II.

Xięstwo Warszawskie.

§. I.

Granice: na północ są Prusy Zachodnie i Wschodnie; na zachód jest Szląsk Pruski i część Nowey Marchii, na południe Galicya; na wschód Litwa i Krasnorossya.

Rzeki graniczne są: Od ściany Pruskiej tylko miejscami Drwęca, Szeżupa i Pisia.

Od ściany Rossyjskiej, Niemen, Biebrza Lisa, Nurzec, Bug.

Od ściany Austryackiej Wisła, Skawina i San.

Wielkość 2800 mil kwadratowych.

§. 2.

Rzeki w Xięstwie Warszawskim.

I. Warta poczyna się pod Kromokłowem w Departamencie Krakowskim i płynie przez Dep. Kaliski i Poznański, wpada do Odry pod Kiestrzynem (Küstrin) w Nowey Marchii.

Rzeki do Warty wchodzące są:

a) po lewey stronie 1) Proсна ze Szląska z pod Byczyny idąca na Wieruszów, Pruszków, Grabów, Kalisz i Chocz pod Pyzdrami. 2) Obrą pod Skwierzynem, która ma źródło w Dep. Kaliskim, płynie zaś pod Kościaną, Kopanicą, Zbąszynem, Trzcielem i Miedzyrzeczą.

b) na prawey stronie

1) Noteć (Netze po Niem.) z jeziora Gopła wypływająca, idzie pod Nakłem, zabiera pod Uścieniem rzekę Piła z Prus przychodzącą, a wpada do Warty w Nowey Marchii pod Starym czyli Brandenburskim Santokiem.

2) Nér z lasów Tuszyńskich pochodzi, niegdyś granica Woiewodztw Sieradzkiego i Łęczyckiego, wpada do Warty pod Kolinem.

Miasta nad Wartą leżące są: Częstochowa, Sieradz, Warta, Koło, Konin, od którego Warta zaczyna być spławną, Pyzdry, Szrem, Poznań, Oborniki, Obrzycko, Wronki, Miedzychód, Skwierzyn i inne.

II. Wisła ma początek swój na górach karpackich w Xięstwie Cieszyńskim w Szląsku Austriackim, a to z Góry Skałka pod Wstrońmiem, niedaleko Skoczowa, potem zaczyna być spławną pod Krakowem, płynie naprzód na wschód do mil 40, a dalej obrotwszy się na północ zakręca nieco na zachód i wpada po biegu przeszło 100 mil wynoszącym w Morze Bałtyckie. Ruś nazywa Wisłę białą wodą, Visula, u Pompaniusza Meli, Vistula u innych oznacza Wisłę i dowodzi dawną rzekę tę znajomość na północy, Alfred w IX. wieku nazywa ją już Wisłą, a okolice jej Wisleland. Zda się, że to znaczy Wit, wis, weis, biała woda. Długosz wywodzi imię to od słowa wisnąć, wist, z którego jeszcze jest zawisnąć, zawist i inne pochodne słowa. Ujście Wisły jest o milę za Gdańskiem pod Latarnią, czyli Mundą (Weichselmünde) co śmiesznie nowy krajopis Wisłoujściem przechrzcił.

Do

Do Wisły wchodzi

1) po lewej stronie

a) Pilica pod Mniszowem 7 mil od Warszawy. Ta rzeka niegdyś granica między Pruskim i Austriackim Państwem ma źródło swoje pod Pilicą w Dep. Krakowskim, odłącza Dep. Kaliski i Warszawski od Dep. Krakowskiego i Radomskiego i płynie przez najpiękniejsze w Polsce lasy, które najlepsze dostarczają drzewo do budowy i na opał.

b) Nida ma źródło pod Moskorzowem wpada w Wisłę pod Nowym Miastem Korczyn zwanym.

c) Bzura poczyna się pod Łagiewnikami niedaleko Zgierza i wpada do Wisły pod Kamionką naprzeciwko Wyszogroda.

2) po prawej stronie

a) Drwęża z jeziora Drwęża z Prus wychodząca pod Złotoryą niedaleko Torunia,

b) Bug z pod Wierzbobuza niedaleko Oleska i Gołychgór w Bełskim w Galicyi pochodzi i wpada do Wisły pod Nowymdworem.

Do

Do niego wchodzi:

- a) pod Nowymdworem Wkra z Prus przybyła,
- b) pod Sierockiem Narew z pod Słomimia z Litwy z bagnisk wyszła,
- c) Wieprz z Powiatu Zamoyskiego idący i inne.
- e) San, który na Górach karpackich Bieściad zwanych ma źródło, wpada do Wisły między Sandomierzem i Zawichostem.

III. Niemen (po Niemiecku Memel, po Łacinie Chronus) wychodzi z lasów pod Kapielowem i płynie przez Litwę do Prus jednym korytem aż pod Ragnetę, miasto Pruskie, tam zaś dzieli się na dwie rzeki Russa (Rossa) i Lilia (Gilge), które obie kilką ujściami do Zatoki Kurońskiej wpadają, co się aż do Kłajpedy (po Niem. Memel) rozciąga.

Spławne rzeki, na których statki rozmaite chodzą, są: Brda, Bug, Narew, Niemen, Pilica, San, Warta, Wieprz, Wisła; na pomniejszych zaś spuszczały tylko tratwy, jako to na Radomce, na Bzurze i innych.

Kanał Bydgoski, dzieło Fryderyka II. króla Pruskiego łączy Brdę z Notecią, a prze-

to

to i Wisłę z Wartą i Odrą, obacz niżej. Brda bowiem wpada do Wisły za Bydgoszczą, a z tej do Noteci idzie kanał 4 mile długi, 5. prętów szeroki, na którym dziesięć śluz wodę zatrzymuje. Kosztowało wykopanie tegoż kanału 700,000 talarów, a utrzymanie jego doroczne zawsze do 5000 Talarów kosztuje. Przychód zaś z niego bywał po 18000 Talarów do roku.

§. 3.

Jeziora znaczniejsze są Bdzanie pod Dolskiem, Bielsko pod Bielskiem, Błędno pod Zbąszynem.

Czartorya pod nowym Korczynem dzieło Kazimierza III.

Drawsko, z którego rzeka Drawa pod Drahimem, Gopło największe jezioro w całym Xięstwie, miejscami prawie niezgłębione, Jeleń pod Gnieznem. Kramsko pod Wałczem i wiele innych, zwłaszcza na Kujawach, około Poznania, około Łęczny i Chełma. Niektóre jeziora bardzo rybne, jako to Swietosz w Chełmskim ma wiele kleszczów, Bielsko sielawów, a Błędno węgorzy.

§. 4.

Góry. Xięstwo Warszawskie aż do Pilicy jest po większej części równiną jednostayną, gdzie nigdzie są tylko góry i to niewielkie, jako to Góra Turza nad Gromadnem, Rzeżuchowa nad Wartą, Zyrków nad Lutnią pod Pyzdrami, Gieć niedaleko Gniezna i Poznania, Nicko nad Wkrą w Płockim i inne. Od Pilicy do Wisły zwłaszcza ku południowi i od Wieprza ku południowi kray jest górzysty, i miejscami tylko równy. Naywyższe góry są Łysagóra 1920 stop, i S. Katarzyny 2000 stop wysokości nad poziom morza Bałtyckiego. Z Łysej góry, na której S. Krzyż, opactwo Benedyktynów i z góry S. Katarzyny, na której Klasztor Dominikański idą ramiona pasm górzystych, jedno ku północy na Wąchock, Szydłowiec, Chlewiska, drugie ku wschodowi na Sandomierz, Zawichost, Kazimierz i Puławy. Góra Chełm jest jedna w Sieradzkim, a druga pod Chełmem w Dep. Lubelskim; tam są pod Chełmem góry kredziaste.

§. 5.

Ziemia. Grunta od granicy na północy aż do Wieprza i do Pilicy są piaszyste, jednak

jednak znajdują się miejscami glina, i tłusta ziemia. Lubo dosyć jest piasku nieurodzaynego, atoli więcey jeszcze piasku, co z pulchną ziemią, z gliną i z inną zmieszany, W powszechności ziemia jest dosyć urodzayna. Nayżyźniejsze grunta zaś są w Sandomierskim, w Proszowskim nad Nidą i Nidzicą, około Poznania, Krakowa, Warszawy i w Kujawach, naywiększe piaski zaś nad Widawą, w Łomżyńskim, a w Lubelskim i w Krakowskim miejscami, bagna są w Chełmskim, w Płockim i w Bydgoskim nad Notecią.

§. 6.

Kruszce i inne korzyści kopalne znajdują się w kraiu górzystym od Pilicy do Wisły, jako to pod Olkuszem srebro, gdzie kopalnie na kilka mil rozciągały się pod ziemią, ale woda zatopiła je już dawno, a podobno przyczyna temu nayszybciej, że niedaleko ztamtąd potok Babia niknie w ziemi. Z węgłów i porzutków dawnych dobywa się ołów i galman. Ołów, galman i cynk, w różnych miejscach dobyty służy na własną potrzebę i wychodzi za granice do fabryk. Ruda żelazna około Końskich, Samsonowa, Sucheniewa, gdzie są wielkie piece i w innych miejscach, gdzie

gdzie dymarki, daie wysmienite żelazo, które równa się z Szwedzkim. Za Wisłą jest Wiliczka, miasto wspólne Xięstwu Warszawskiemu i Domowi Austriackiemu, gdzie naybogatsze szyby solne. Tamże na drugiej stronie Swoszowice, gdzie widzieć można kamienie siarczyste takie, na których samorodna prawie siarka na wierzchu osiadła. Tam jest korzystna fabryka siarki. Czarnkovo pod Kielcami także w siarkę obfite. Miedziana góra pod Kielcami ma miedź i żelazo. Wapno daia góry pod Szydłowem, Xiążem, Dziadoszycami; marmury kopią pod Krzeszowicami, pod Kamienną górą, w Dąbniku, pod Chęciami. Góry Chełmskie są z krędy.

§. 7.

Klima jest zdrowe, bo powietrze czyste służy zdrowiu, a zimy tegie nieprzechodzą 26 stopni mrozu; lata zaś 26 stopni gorąca.

§. 8.

Urodzaje. Zboże wszelkiego rodzaju, jako to szczególnie: pszenica, żyto, owies, jęczmień i tatarska rosną obficie w całym kraju; a w Sandomirskim, Proszowskim, Po-

znani-

znańskim i w Kujawach rodzi się nayobficiej pszenica, która w Sandomirskim jest naylepsza. Nie brak i na jarzynach i leguminach. Naypiękniejsze warzywo w Krakowie, w Warszawie i w Poznaniu; w Krakowie sławne karczochy i ogórki węzowate czyli głębiki. Pędzenie wódki umniejszyło wywóz zboża do Gdańska i Elbląga; a woyny zawiesiły handel korzystny dla kraju.

Wina nie masz, lubo są ślady, że w dawnych czasach były przy klasztorach i przy wielkich miastach winnice, jednak podobno lepszość miodu górę wzięta nad cierpkim winem, którego rośnieniu wiatry północne przeszkadzały. Wynalazek wódki, jak w sąsiednich krajach, tak i w tej części Polski zapewne zastąpił używanie wina niesmacznego; tym bardziey, gdy bliskość Węgier Górami Karpackimi zasłoniętych dostarczała wino lepsze i tańsze z łatwością.

Gospodarstwo na gruntach pszennych koło Poznania, Warszawy, w Kujawach, w Sandomierskim i Krakowskim, mimo nagany zagranicznych Ekonomów i systematycznych bezpraktyki Teoretyków, jest staranne i pilne, gdzie ucisk woien albo nieszczęśliwych odwoian kraju niepozbauił dziedziców dóbr i gospodar-

spodarzy sposobu do należytego nań nakładu. Ubóstwo włościan, nieoświata ich i pijaństwo są zawadą niemałą do lepszego gospodarstwa. Prostota zaś włościan, oddalenie od zbytków zagranicznych, nieużywanie kawy, herbaty i innych zdrowie trujących napoiów, twarde życie, staropolskie, są to szczęśliwe zabytki cnoty Ojców i Pradziadów, które ochraniają ich od zguby i ratują Ojczyznę wśród okropnych zdarzeń wieku i czasów wszelkich, na które Polskie Kraie więcey i dłużej, jak każde inne wystawione były i są dotąd.

§. 9.

Lasy są znaczne w Dep. Kaliskim, w Dep. Siedleckim, nayznaczniejsze w Dep. Łomżyńskim i Płockim. Puszcza Kapińska dostarcza wiele drzewa Warszawie na opał, ale przywożą drzewo i z innych okolic. W Dep. Krakowskim węgle ziemne zastępują niedostatek dREW na opał, a w Poznańskim także lasów już nie wiele. Naypiękniejsze drzewo rośnie nad Pilicą, a w Dep. Łomżyńskim i Płockim Puszcza Ostrołęcka jest największa w całym Xięstwie. Sosny w borach, dęby, olszyna, lipy, brzozy w lasach są najczęstsze. Brzezina piękna w Rawskim około

Warki

Warki. Lipiny najwięcey około Pien nad Niemnem. Modrzew teraz rzadka, buki, grabina, wrzesy nie tak częste, jak dawniey.

§. 10.

Bydło nie rogate, bogactwo największe włościan jest w wielkiej liczbie, a mnóstwo jego wyprowadzają Handlarze w Wielkiej Polsce osiedli, jako to mieszczanie z Pyzdr, Wieruszowa i t. d. za granice, którzy to Handlarze i z Ukrainy i z Wołoszczyzny bytłem nierogatym do Szląska i Brandenburgii handlują.

Bydło rogate jest liczne, ale na potrzeby kraiove niedostateczne. Co rok sprowadza się wiele wołów z Krasnorossyi i Multen, tak na rzeź w kraju, jako i na handel za granicę. Jarmarki w Łowiczu, w Łęcznie nad Wieprzem, jarmarki i targi w Włodawie nad Bugiem są znakomite na woły i konie. Żydzi, Ormianie i Szlachta Polska, zwłaszcza Ukrainśka, zatrudnia się tym handlem. Schudłe w drodze woły wypasają się na ścierniskach i łąkach Wielkopolskich, i przedają się potym karmne z zyskiem na jarmarkach w Szląsku w Namysłowie, w Brzegu i w Wrocławiu.

Koni

Koni było dawniej daleko więcej w Polsce, jak teraz. Od Konfederacyi Barskiej wyniszczyły się bardzo stada koni. Atoli jednak są mierzyny dobre Wielkopolskie i inne, które po dworach wychowują. Konie zaś włościan nayczęście są bardzo małe, i tylko do prędkiego biegu, a nie pod ciężar zdadne. Zbyt wczesne zaprzaganie ich do robót, wymysły i uciski pańszczyzny niepozwalają włościanom mieć dobre konie. Trwałość, szybkość i niełękliwość są zalety koni Polskich. Życzyłoby należało, że gdy wywóz zboża przez wojny zatamowany został, aby znowu podniósł się wychów koni w kraiu. Wchodziłoby przeto nie mało pieniędzy do kraiu, gdyż trwałość koni polskich do roboty i do biegu zawszeby dawała im pierwszeństwo nad Niemieckimi koniami, które dla ciężkości swej lubo zdatniejsze do ciężaru, jednak ani do biegu, ani do trudów ciągłych są tak sposobne, jak Polskie. Są jeszcze Panowie, lubo niestetyż już mało takich Panów, którzy utrzymują stada z Tureckich ogierów i innych; te pokazują, czymby konie Polskie przy większej staranności być mogły.

Nay-

Naypiękniejsze trzody owiec są w Dep. Poznańskim; dosyć piękne w Dep. Bydgoskim. W Małopolszcze wychowanie owiec niedoszło jeszcze do tego stopnia, w którym znaydowaćby się mogło; zważając na grunta do wychowu owiec sposobne. Póki fabryki Grodzińskie na Horodnicy za Stanisława Augusta kwitnęły, naylepsza do nich wełna z Dep. Lubelskiego przychodziła. Tam trzody polepszone hiszpańskimi i innemi baranami jeszcze od Orzechowskich Aryanów są sławne, w Piaskach, w Stryni i w Wronowie. Wronowskie trzody w dobrach imienia Golczów dają i do dziś dnia naylepszą wełnę w Lubelskim; z nowszych owczarni naystawniejsze są w Dęblinie pod Bobrownikami nad Wieprzem w dobrach imienia Mniszków. Jarmarek na barany i owce naywiększy bywa w Łowiczu.

Pszczół w Xięstwie Warszawskim nie mało tak w barciach, jako i w ulach, wszelako z umniejszeniem lasów, ubyło i pszczół. Naylepszy miód prąsny i lipiec jest w lasach Preńskich, gdzie naywięcej lipiny.

Ryby są zwyczajne rzeczne i inne osobliwsze i rzadsze w jeziorach, lecz opis ich tak, jako i rozmaitych zwierząt dających, należy do

do historyi naturalney. Wilki i lisy często widać, niedźwiedzie i rysie rzadziły; łosie chyba z puszczy Hansburskiej z Prus do Ostrołęckiej czasem zabłądzą, a żubrów już teraz nie masz, jak tylko koło Zabłudowa w Litwie pod panowaniem Rossyyskim.

§. II.

Przemysł. Upadek miast w Polsce za czasów Króla Zygmunta III. z przyczyny prześladowania różnowierców, a wojen za czasów nieszczęśliwego Jana Kazimierza V., tudzież i z powodu zaszczipioney przez Zygmunta III. intolrancyi, która ciągiem z rozmaitych widoków utrzymywana była aż do czasów Stanisława Augusta, sprawił to: iż w Polsce nie było wiele przemysłu między ludem mieszkającym. Żydzi, osiedli po miastach, bawili się szynkami i partactwem krawieckim, kusznierskim, kotlarskim i innych rzemiosł takich, gdzie nie ma zbyt ciężkiej pracy. Obuwie lepsze sprowadzano nawet z zagranicy, z Wrocławia, z Królewca, albo z Gdańska, a miasta waliły się w gruzach po powietrzu r. 1709. i po spustoczeniach Karola XII. i Piotra Wielkiego.

Atoli

Atoli na Pograniczu Szląska prześladowani w Szląsku Sukiennicy założyli za Władysława IV. albo miasta pograniczne, jako to Bojanowo, Rawicz i inne, albo zaludnili je, jako to Wschowę, Leśno, Kościanę i t. d.; w Międzyrzeczcu i w Rawiczu robią teraz najlepsze sukna, nie mało sukien Rawickich i Międzyrzeckich przedają Żydzi za Szląskie i Holenderskie. Niedostatek Kapitalistów jest przyczyną, że nie masz tam tak wielkiego handlu, jak w Szląsku albo w Saxonii. Wiele sukien grubych wielkopolskich z Dep. Bydgoskiego i Poznańskiego wychodzi do Szląska; a ztamtąd do Rossyi; z Międzyrzęca wiele idzie sukien do Rossyi, a te sukna z Rossyi wychodzą aż do Chin. Wieśniak Polski chodzi albo w sukmanach granatowych, albo w białych, albo w siermięgach, jak do okolicy i zwyczajui, a te sukmany często sam sobie robi. Kobiety koło Sulmierzyc w Dep. Kaliskim tkają piękne Wełnianki czyli spódnice kazimirkową robotą. Szewcy Polscy Warszawscy i Poznańscy robią najlepsze i najpiękniejsze trzewiki białogłowskie, które i za granicą pokup mają.

Nadanie wolności osobistej poddaństwu zwabi zapewne nie jednego Wieśniaczka do

D

warszta-

warsztatu i na rzemiosło i otworzy mu drogę do powiększenia przemysłu krajowego. W Departamencie Poznańskim i Bydgoskim robi się wiele płótna, atoli jest to tylko płótno grube i nie równa się ani Szląskiemu, ani nawet Podgurskiemu. Spodziewać się można mimo klęski, które przemysł krajowy poniosł przez okropne wojny wieku XVIII. i XIX., przez fałszywą politykę i inne nieszczęścia: że podnosić się będzie w wszelkich rzemiosłach potrzeby powszechnej i w rękodzielnictwach krajowych dostatków; a tak więc, że potrafi przezwyciężyć zawady, które mu partactwo Żydowskie, przepych w towarach zagranicznych, ubóstwo krajowe i rozpusta w trunkach czynią i czyniły dotąd. Jak zdadni Polacy do wszelkich przemysłów i kunsztów: Szmuglewicz malarz w Petersburgu, Chęciński Zegarmistrz w Wrocławiu i tysiąc innych za granicą pokazało, których imiona niepamięć zatarała. Wszakże faïans Proszkowski w Szląsku, Korecki na Wołyniu dziełem rąk Polskich. Wszystkie Górne Szląska Fabryki żelazne, tak jako i Fabryki w Dep. Krakowskim i Sandomierskim, idą przez ręce Polaków. Podgurskie obrusy roznoszą Polacy po znacznej części Niemiec. Biłgorayskie sita

z Dep. Lubelskiego i garnki Denkowskie z Sandomierskiego zachodzą aż do Szwecyi.

Wyrabianie sztuczne marmurów Krakowskich przez ręce wiesniaków w Dębniku i w Krzeszowicach przez Maystrów Polskich godne jest wspomnienia; a liczne rodzaje Kaszy Polskiej nie małą są odnogą przemysłu krajowego, a Krakowskie kasze znane są za granicą.

Piwowarstwo kwitnie w Warszawie, w niektórych dobrach Panów gospodarnych, n. p. w Bodzechowie, gdzie piwo Angielskie warzą, w Nieborowie, w Końskiej woli, w Zamościu. Atoli najczęściej po wsiach bywa piwo bardzo złe i prawie takie, że go ledwie pić można.

Gorzelnie rozmaite; jedne dobre, drugie niegodziwe, jak do Pana, i do przemysłu tych, co się paleniem wódki zatrudniają. Najlepsze w Siedlcach.

Potazie, bléch wosku, huty szklanne, żelazne i hamernie żywią nie mało ludu; zwłaszcza w Krakowskim.

§. 12.

Handel zbożem i drzewem, do Gdańska i Elbląga zawsze był znaczny, lecz przez woj-

ny odmieniał się nie raz ten handel i korzyść z niego nie była jednakowa. Większa część jego w rękach Żydowskich. Nie mało znacząca tego przyczyna; że najczęściej Kupcy Chrześcijańscy, z bogaciwszy się w handlu, kupują niepotrzebnie dobra, na których tracą, co przez kupiectwo zarobili. W Krakowie najwięcej Polskich kupców, w Warszawie i w Poznaniu więcej Niemców lub Włochów. Francuzów handlem bawiących się w Polsce teraz nie najwięcej. Po trosze dopiero zaczynają się i Polacy brać do Handlu, lecz miłość życia wieyskiego i gospodarstwa zdaje się im być czasem na przeszkodzie, bardziej jeszcze szkodliwa z Żydami konkurrencya. Jednakowoż przyznać trzeba, że i Żydzi zaczynają budować się lepiej i porzucać dawne Oyców swoich nieochętność i szachraństwo. Wiele Niemców przepolaczonych nie mało przysłużyło się krajowi przemysłem w handlu, rękodzielniami i gorliwą dobrą krajowego miłością.

§. 13.

Ludność, 3,800,000 to jest 1615 głów na milę kwadratową. Dep. Poznański, Bydgoski

goski, Warszawski, Krakowski, Sandomierski są najludniejsze, mniej ludne Łomżyński, Płocki, Kaliski. Ludność pomnożyła się nie mało przez nowe osady z Posuniaków z Galicyi, którzy unikając gwałtownego werbunku za czasów Józefa II. z zaimięty przez Austryę Galicyi wyszli, tudzież i przez Filiponów i innych Roskolników z Rosyi zbiegłych, którzy są nad Niemnem. Na ostatku i przez Niemieckich Osadników w Wielkieypolszcze, gdzie są wsie porządne Holenderskie. R. 1793 przybyło wiele Mompelgardczyków i Szwabów, ale nie podobało im się klima polskie. Rząd Pruski i Austryacki sprowadził wiele Szwabów na nowe osady, z których jedne udały się pomyślnie, drugie tylko daremnie lasy popsuły. Przyczyna temu była ta, że wiele hałastu było między przybylcami, a niektórzy też zawiedli się sami zbyt uczynnymi nadziejami, albo doznali rozmaite w nieuchronney Urzędników chciwości zawady. Jedne z najdawniejszych Holendrów są Neudorf i Neubruch pod Sławatyczami w dobrach Xiążąt Radziwiłłów nad Bugiem; inne są nowsze i późniejsze. Życzyłoby należało, żeby kto te nowe osady opisał. Już od r. 1230 są ślady Holendrów czyli karczowników osiadłych

dłych w lasach, a to z początku z Holandyi, a potem z całych Niemiec pochodzących. Pańszczyzna wszędzie po Holendrach tylko lekka w szarwarkach kilkudniowych. Dawnieysi Holendrzy przez Polskich Panów na gruntach osadzeni; tak jak, Pustkowianie Polscy, mają po włóce, po dwie włóki roli, jak się trafiło; nowsi Holendrzy zaś, Szwabi zwłaszcza niektórzy tylko po kilka morgów dostali, bo bardziey na mnóstwo dusz i głów na rekruta w przyszłości, jak na dobry byt osadników zważano.

Liczba miast i miasteczek jest do 600, ale miasteczka drugie gorsze od wsi, mieściny drewniane bez mieszkańcy i przemysłu. Liczba wsiów do 21000, jedne porządne, tak, jak zagraniczne n. p. Szymanów pod Warszawą, Dobroiów pod Poznaniem; drugie przepyszne, lepsze od miast, jak Puławy (3000 ludności), Jabłonna, Nieborów i inne. Wiele nikczemnych walących się, a to tam, gdzie albo dzieć nierządny albo zubożały przez nieszczęścia losu tego, któremu Polska najwięcey podlegała.

Religia. Religia panująca jest Katolicka, którą większa część narodu wyznaie podług obrządku Łacińskiego. 1. Arcybiskup Gnieźnieński, 9. Biskupów Krakowski, Kujawski, Poznański, Płocki, Chełmiński, Chełmsko-Lubelski, Wygiński, Kielecki, są na czele Duchowieństwa Łacińskiego. Biskupstwa Warszawskiego Administratorem jest Arcybiskup Gnieźnieński. Obrządku Ruskiego złączonego czyli uniackiego jest jeden Biskup Chełmski, do którego do 200 parafii należy. Ormianie uniacy są tylko w wielkich miastach, bawią się handlem i rękodzielniami, a że nie mają osobnego duchowieństwa, to trzymają się nabożeństwa Łacińskiego, albo Greckiego uniackiego.

Dyssydenci, Chrześcianie innego wyznania, są:

1) Ewanielicy Luterscy, czyli Ewanielicy wyznania Augszburskiego nieodmienionego. Ci naylicznieysi są w Dep. Poznańskim i Bydgoskim, gdzie prawie całe miasta są Niemieckie i wiarę Luterską od dawna wyznają, jako to Wschowa, Rawicz, Trzcianka, Bydgoszcz i całe wsie, tak Holendry, jako i inne

inne dawniejsze w Poznańskim, w Bydgoskim i nawet w Kaliskim.

Kościółów Ewangelicko-Luterskich jest w Dep. Poznańskim 63, w Bydgoskim 26, w Kaliskim 9, w Warszawskim 2, w Lubelskim 1, w Krakowskim 1, w Siedleckim 1. A dusz tej wiary będzie przynajmniej do 30000.

2) Ewangelicy Reformowani, czyli Ewangelicy Wyznania Augsbuskiego poprawnego (Kalwini) liczni w Leśnie, i w kilku parafiach na pograniczu Szląskim, a w Krakowskim, Lubelskim i Sandomierskim, jako i nad Niemnem są jeszcze niektóre dawne rodziny Polskie tegoż wyznania; ponieważ niemal większa część szlachty w Małopolszcze i w Litwie w Wieku XVI. tego była wyznania, aż okropne prześladowań gwałty pod Zygmuntem III. nastały, które ich liczbę uszczupliły. 12 kościołów jest w Wielkieypolszcze, 4, w Litwie, a w Małopolszcze 7. a tak 22 ich w całym Xięstwie; ale zgromadzenia przy tych kościołach nie liczne oprócz w Leśnie i w Poznańskim, gdzie do 6000 dusz tego będzie wyznania. W całym Xięstwie wątpię, żeby wiele nad 50000 było Ewangelików Reformowanych.

3) Grecy

3) Grecy Nieuniacy, a to Rosyjskie Moskale, Rusini niektórzy, Węgrzy, Raćowie i Serblanie albo Serwianie, u nas najczęściej Węgrzynami nazwani, Grecy z Grecyi pochodzący, handlem wina lub innym bawiący się, wszyscy nie bardzo liczni; w Departamencie Łomżyńskim i Siedleckim są Nieuniacy Rusini, lecz więcej Uniatów.

Filipony, sekta obrządku Ruskiego nieuniackiego, która w Rosyi Starowiercami się mianuje i do Roskolników należy, liczą może do 1000 Familii w Dep. Łomżyńskim, a najwięcej ich osiadło w Powiecie Wygieńskim. Proste i niewykłintne życie, twarde obyczaje, niepiłanie wódki i pracowitość dają im wielką dobrych gospodarzów zaletę, ale chciwość zbyteczna zysków i skłonność do kradzieży bywa im od wielu zarzucana, jako wada z głębszej północy do Polski przyniesiona.

4) Mennonici, Nowochrześcijcy w Departamencie Bydgoskim i niewiele osadników nowych w Dep. Lubelskim. Pasza bydła, utrzymanie krów i robienie masła dobrego i serów smacznych jest ich czynnością powsiadczą; w Gdańsku pędzenie wódki i handel zatrudnia część ich większą.

Różne

Różnowiercy Niechrześcijanie.

1) Tatarzy w Litwie w Dep. Łomżyńskim nie liczni, może tylko 100 familii są wiary Mahometańskiej.

2) Żydzi zapewne do 500.000 dusz liczący, bawią się w miastach handlem, faktorstwem, i szachraystwem, inni krawiectwem, kuszniertwem i innemi rzemiosłami lekkiej pracy; a po wsich zaś szynki i przekupnictwo są w ich rękach. Gdy światło i między niemi co raz więcej się rozszerza, zaczynają i oni porzucać zabobony i gusła. W małych miasteczkach są czasem Żydzi liczniejsi, jak Chrześcianie. Jak między niemi znajdzie kupców pocziwych, tak znajdzie i Rzemieślników, Krawców i Kuszniarzy niepartaczów, ale że wiele ich nie lubi ciągłej staranności i usilnej pracy albo doskonałej pilności, dla tego mnóstwo jest między niemi partaczów i szachraiów, co oszukiwać wolą Chrześcian, jak zarabiać na chleb pocziwie, a kiedy mogą co zebrać groszy i szabasować wygodnie, to o resztę; niedbają: czy w gruzach, czy w walących się chatach siedzieć im przyjdzie; bo to im wszystko jedno. Dla tego za zwyczaj tylko te miasta w Polsce były

były w lepszym stanie, gdzie Żydzi mieszkali na ustroniu w miastach Żydowskich, albo gdzie Żydów wcale nie było. 500 Bóżnic będzie w całym Xięstwie, największa mурована Bóżnica jest w Lublinie na Żydowskim mieście.

§. 15.

Rząd. Król Saski jest Xięciem Warszawskim.

Senat z 1 Arcybiskupa, 10 Biskupów, 10 Woiewodów i 10 Kasztelanów składa izbę senatorską. 100 Posłów ze Szlachty, 66 Deputowanych gminnych składają izbę poselską; to jest ciało prawodawcze. Co dwa lata sejmie Król z obudwiema izbami w Warszawie, stanowi i uchyla prawa.

W każdym Departamencie jest Trybunał pierwszej instancyi, w każdym powiecie sąd pokoju, w całym Xięstwie jest jeden sąd apellacyjny, w każdych dwóch Departamentach jeden sąd kryminalny. Król ma prawo obdarzenia łaską swoją winowaycę. Kodex Napoleona jest księga praw. Rada Ministrów i Rada stanu wykonywają rozkazy królewskie i uchwały seymowe. Na czele rady Ministrów jest Prezes, teraz JW. Stanisław Potocki,

tockie, Senator Woiewoda. Ministrów jest sześciu jako to 1) Minister Sprawiedliwości, 2) Minister Spraw wewnętrznych i religijnych obrządków, 3) Minister wojny, 4) Minister skarbu, 5) Minister Policji, 6) Minister Sekretarz stanu. Do Rady Stanu wchodzi jeszcze i Radcy Stanu i Referendarze. Sąd Kassacyjny złożony z Rady Stanu.

Jzba edukacyina ma dozór nad szkołami. Szkoła główna Krakowska czyli Akademia Krakowska, Liceum Warszawskie, Gimnazjum Poznańskie i wszystkie inne Gimnazya i szkoły pomniejsze są pod jej dozorem. Szkoły J.J. XX. Piiarów są w Warszawie, w Górze, w Radomiu, w Rydzynie, w Opolu.

§. 16.

Ordery krajowe są: Order Orła białego od Augusta II. r. 1704. Order S. Stanisława od Stanisława Augusta r. 1766. ustanowiony. Początki pierwiastkowe Orderu Orła białego zasięgają aż do czasów 13. wieku, czyli Królów Przemysława i Władysława Łokietka. Krzyż wojskowy na zastęg wojenną.

§. 17.

§. 17.

Woysko, na którego czele Xiążę Józef Poniatowski, jako Naczelnay Wódz Woyska, Minister wojny, Urzędnik Legii honorowej, kawaler różnych Orderów, składa się z 17 pułków piechoty, 16, pułków jazdy i 1 pułku artylleryi pieszey, i 1 artylleryi konnej. Rozkład woyska dzieli się na 4 Okręgi, I) okrąg zawiera Dep. Warszawski, Płocki Łomżyński, II) Dep. Poznański, Bydgoski, Kaliski, III) Dep. Lubelski i Siedlecki, IV) Dep. Krakowski i Radomski.

§. 18.

Trybunały Kryminalne są: 1) dla Dep. Warszawskiego i Kaliskiego, do którego należą Sądy podsędkowskie kryminalne w Warszawie, w Łęczycy, w Kaliszu i w Piotrkowie. 2) dla Dep. Poznańskiego i Bydgoskiego, do którego sądy podsędkowskie kryminalne należą w Poznaniu, w Wschowie, w Pyzdrach i w Bydgoszczy. 3) dla Dep. Płockiego i Łomżyńskiego, gdzie sądy kryminalne w Płocku, w Pułtusk, w Łomży i w Kalwarach. 4) dla Dep. Krakowskiego i Radomskiego, gdzie sądy kryminalne w Krakowie,

wie, w Jędrzeiowie, w Radomiu i w Sandomierzu. §) dla Dep. Lubelskiego i Siedleckiego, gdzie sądy kryminalne w Lublinie, w Zamościu w Siedlcach i w Białej.

§. 19.

Podział geograficzny.

Xięstwo Warszawskie dzieli się na 10 Departamentów, a każdy Departament na różne Powiaty, jako to:

I. Departament Warszawski, ma teraz 12 powiatów.

1) Powiat Warszawski, gdzie Warszawa, stolica całego Xięstwa, miasto obszerne nad Wisłą, pięknymi pałacami ozdobione, których do 100 liczy, kościół największy jest XX. Missyonarzów, gdzie biblioteka najpiękniejsza. Kościół XX. Piarów wspaniałą facyatą, kościół katedralny i Dominikański starożytnością nad inne celują. Kościół Ewangelicko-Luterski na wzór kościoła S. Piotra w Rzymie budowany. Ludność Warszawy do 76000 dusz rachuje się. Stare miasto i Nowe miasto są najdawniejsze części miasta. Przedmieście Krakowskie, Nowy świat, Leszno, Nowe Lipie, Grzybowo
niegdyś

niegdyś osobne miasteczka składają teraz tylko jedno miasto, które na 9 dzieli się wydziałów czyli cyrkulów. Szpital Dzieciątka Jezus przez X. Boudouin Missyonarza założony jest wieczną dobroczynności pamiątką pod dozorem Panien miłosiernych, które jeszcze oprócz tego 3 Klasztory tu mają. Łazienki, Belweder i Ujazdów stykają się prawie z miastem. Wilanów dzieło Jana III. jest o milę od miasta, o $\frac{1}{2}$ mili Wola, Marymont i Królikarnia, o $\frac{1}{4}$ mili Mokotów, miejsca zabawy i rozrywki. Pawązki spustoszyła wojna r. 1794. Biała, Nowydwór, Piaseczna.

2) Powiat Czernski, gdzie Czernsk nad Wisłą, miasto spustoszone, lecz pamiętne dla starożytności, Góra, gdzie Kolegium XX. Piarów i nowicyat, i kilka kościołów i klasztorów innych, Groiec, Mogielnica, Warka.

3) Powiat Rawski, gdzie Rawa, nad Rawką, stawna niegdyś zamkiem mocnym, teraz zburzonym, w którym Karolusynus, czyli Karol Gildenholm, syn dorywcy Karola IX. Króla Szwedzkiego siedział i umarł. Skierni-wice, znaczne ludne i piękne miasteczko nad Rnówką, pałacem ogrodem i kościołem przez Xięcia Arcybiskupa Ostrowskiego ozdobio-

dobione, w którym ciało jego spoczywa.
Nowemiasto

4) Powiat Brzeziński, gdzie Brzeziny, miasteczko do 1800 mieszkańcy mające, dziedziczne Imienia Lasockich, Bętków, Biela-wy, Inowłódz Sobota, Stryków, największe w powiecie po Brzezinach miasteczko ma 1200 dusz. Ujazd

5) Powiat Łęczycki, gdzie Łęczyca w okolicy bagnistej, miasto dosyć znaczne, nad Bzurą, Grabów, Grzegorzewo, Kraśniewice, miasteczka małe, Kłodawa miasteczko znaczniejsze ma 1200 mieszkańcy.

6) Powiat Orłowski, gdzie Orłów miasteczko nad Bzurą, Dąbrowice, Zychlin, małe miasteczka, Kutno najznaczniejszy miasto w całym powiecie ma do 2000 mieszkańcy.

7) Powiat Gostyński, gdzie Gostynin małe miasteczko, gdzie Car Wasil Szuyski za Zygmunta III. siedział w więzieniu i umarł. Gąbin, Kiernozie.

8) Powiat Sochaczewski, gdzie Sochaczew nad Bzurą, miasteczko ludne, w którym jednak więcej Żydów, jak Chrześcian. Łowicz nad Bzurą, stolica Xięstwa Łowickiego, które Xiążę Mazowiecki Konrad I. za

zabój-

zabójstwo Janą Czapli Prymasom nadał r. 1240 pod obowiązkiem, aby Arcybiskup Gnieźnieński mianowali się kanonikami Płockimi i grzywnę srebra do skarbu Xiążąt Mazowieckich na znak hołdu płacili. Należy teraz Xięstwo Łowickie do Marszałka Davoust, Xiążęcia de Ekmühl. Miasto Łowicz ludne i znaczne, i najlepsze w całym Departamencie po Warszawie. Kościoły wspaniałe i Kolegium XX. Piarów ozdabiają miasto, a sławne jarmarki przyczyniają się do czynności handlowej i pomnożenia przemysłu między obywatelami mieyskimi. O milę od Łowicza jest Nieborów, wieś, mieszkanie jedney z dzielnic Xiążąt Radziwiłłów, gdzie piękna galerya malowań, ogród francuski i oranżerye przedziwne; o $\frac{1}{2}$ mili stamtąd zaś jest Arkadia, wieś, niegdyś Łupia, gdzie ogród angielski, dzieło JO. Xiężny Heleny z Przeddzieckich Radziwiłłowej, świątynia słońca i wielki skarb starożytności Greckich z Archipelagu sprowadzonych. Bolimów. Wiskitki.

9) Powiat Błotński, gdzie Błonie, Grodzisk, Mszczonów najludniejszy w całym powiecie miasteczko, ma 1110 mieszkańcy, Nadarzyn, Tarczyn.

E

10)

10) Powiat Zgierski, gdzie Zgierz w
srzód lasów obszernych, Parzęczów, Piątek.

11) Powiat Stanisławowski, gdzie
Okuniów, Stanisławów.

12) Powiat Siennicki, gdzie Siennica.

II. Departament Krakowski

ma 11 Powiatów.

1) Powiat Krakowski, gdzie Miasto
Kraków, starożytna stolica królów Polskich,
z zamkiem, na którym w Kościele katedral-
nym są pamiętne groby Królów Polskich i
ciało S. Stanisława spoczywa. Wiele kościo-
łów wspaniałych, z których jednak kilka rząd
Austriacki zniósł, akademii Krakowska z oka-
załami budowlami, sukiennice piękne, dawna
pamiątka handlu wielkiego, ozdabiają Kraków
w piękney i bardzo żyzney okolicy nad Wisłą
położony. Stradom, Piasek, Wesoła, Zwie-
rzyniec i Kazimierz są przedmieściami Kra-
kowa, za Wisłą jest Podgórze, miasto, które
Józef II. Cesarz Austriacki założył w tym
zamiarze, aby tam przeniósł handel Krako-
wski, lecz ceł i myta wysokość i inne przy-
czyny przeszkodziły zamiarom Józefa II. a
handel Krakowski prócz tego podniósł się
jeszcze

jeszcze nie mało przez zakazy Pruskie prze-
wozu zagranicznych Towarów przez Szląsk i
Marchię, aż wojny i natłok pieniędzy papie-
rowych znowu wiele odjęty mu czynności.
Teraz jest Kraków wolne miasto handlowe i
można spodziewać się, że lepsze znowu nasta-
ną czasy. Ludność miasta do 20,000 dusz wyno-
si. Wieliczka za Wisłą, sławna żupami solnemi
o 1 milę od Krakowa, wspólna jest Xięstwu
Warszawskiemu i Cesarzowi Austriackiemu.
W okolicy rodzą się najpiękniejsze owoce.
Mogiła, Cysterskie opactwo o milę od Kra-
kowa z tej strony Wisły. Tyniec opactwo
Benedyktyńskie z tamtej strony Wisły.

2) Powiat Szkalmirski, gdzie Szkal-
mierz, miasteczko nad Nidzicą. Jest tam wiele
sukienników, co sukno grube na sukmany
robią.

3) Powiat Hebdowski, gdzie Hebdów
opactwo Norbertańskie.

4) Powiat Stobnicki, gdzie Stobnica.

5) Powiat Szydłowski, gdzie Szydłów.

6) Powiat Miechowski, gdzie Mie-
chów, niegdyś opactwo Bożogrobców.

7) Powiat Jędrzeiowski, gdzie Ję-
drzeiów, opactwo Cysterskie.

8) Powiat Olkuski, gdzie Olkusz, obacz na k. 41. §. 6.

9) Powiat Krzeszowski, gdzie Krzeszowice, niegdyś wieś, a teraz miasteczko dziedziczne Xiężney Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej w dobrach Tęczyńskich, dzieło jej dobroczynne nad źródłami wód siarczastych, przy których pałac, łaźnie wygodne i promenady przyjemne są założone. Okolice Krzeszowskie do Karlsbadzkich podobne, tylko, że Góry nie tak wysokie. Czyrna, klasztor Karmelicki, niedaleko ztamtąd, piękne ma marmury. Maystrowie Polscy wyrabiają w Krzeszowicach różne z marmurów roboty.

10) Powiat Pilecki, gdzie Pilica i Żarki, sławne z kaszy, którą rozwożą do Szłaska i w inne mieysca.

11) Powiat Lelowski, gdzie Lelów.

III. Departament Poznański

ma 14 Powiatów.

1) Powiat Poznański, gdzie Poznań, miasto piękne nad Wartą, stolica Wielkopolski. Ludności będzie do 20000 dusz. Chwaliszewo, część miasta osobna, na końcu którey

którey katedralny kościół na tumie, kontrakty Świętojańskie są sławne w Poznaniu i handel jest dosyć znaczny.

Swarzędz (Schwirsenz) znaczne miasteczko dziedziczne. Jest tu wiele tkaczów, płocienników, 2506 mieszkańcy. Stęzewo, Pniewy (Pinne) małe miasteczka dziedziczne.

2) Powiat Babimostski, gdzie Babimost, (Bomst), miasteczko nad granicą Marchii i Szłaska, nad rzeką Obrą, sławne ogrodami chmielnymi i obfitością owoców i winagron. Zbąszyn (Benschen) miasto dziedziczne imienia Garczyńskich nad Obrą ma zamek starożytny i ogród Angielski, jeden z najdawniejszych w Polsce. Winograna tutaj są najsławniejsze. Kargowa (Untuhstadt) nad Obrą, miasteczko imienia Hrabiów Unruh czyli Unrug, osiadłe sukiennikami, ma sławne na bydło nierogate i inne jarmarki. Trzciel (Tirschtiegel), Nowy Tomysł (Neutomischel), Pzewo (Betsche), małe miasteczka dziedziczne. Brojce (Brätz). Swierzyna (Schwerin), miasteczka narodowe dosyć znaczne, mieszkańcy, jak i w innych w tym powiecie, Niemcy.

3) Po-

3) Powiat Gnieźnieński, gdzie Gnieźno, niegdyś stolica całej Wielkieypolski, teraz arcykatedrą i jarmarkami tylko sławne, 4000 ludności. Klecko i Pobiedziska (Pudwitz) miasta spustoszone, Łopienno, Kiszkowo, małe miasteczka.

4) Powiat Powidzki, gdzie Powidz, miasteczko nikczemne między jeziorami, Trzemeszno miasteczko znaczne, ma do 1400 mieszkańców.

5) Powiat Wągrowiecki, gdzie Wągrowiec, miasto spustoszone, Skoki (Schoken.)

6) Powiat Kościański, gdzie Kościana (Kosten) nad Obrą, miasteczko porządne i dosyć ludne. Jest w nim wiele rzemieślników, Grodzisko (Grätz), Krzywín, Rostarzewo, Wielichowo, małe miasteczka. Moszyzna, miasteczko nikczemne, w którym wiele garncarzy.

7) Powiat Wschowski, gdzie Wschowa (Fraustadt), miasto dosyć ludne i handlowe, jest w nim wiele sukienników i innych rzemieślników Niemieckich, okolica i miasto całe przez Niemców zamieszkane. Leszno, niegdyś dziedzictwo Łęczyńskich, te-

raz

raz Xiążąt Sułkowskich; Rydzyna miasteczko pałacem przepysznym ozdobione, gdzie Xiążę Antoni Sułkowski ma rezydencją swoją. Smiegiel na granicy Szląskiej osiadły sukiennikami. Osieczno (Storchnest), Zaborowo, Szlichtynkowo, małe miasteczka dziedziczne.

8) Powiat Krobski, gdzie Krobia (Groeben), małe miasteczko. Rawicz, miasto dziedziczne i piękne, 8000 dusz ludności, nawięcej Sukienników Niemców. Bojanowo miasto dziedziczne, gdzie wiele sukienników Niemców, Gostyń, sławne miasteczko jarmarkami na bydło. Dupino nad Orlą.

9) Powiat Krotoszyński, gdzie Krotoszyn; miasto obszerne, ale nie piękne, 4000 dusz ludności. Zduny miasto sukiennikami zaludnione. Dobrzyce, Kobylino, Introszyno, Jaroszyn, małe miasteczka dziedziczne.

10) Powiat Międzyrzecki, gdzie Międzyrzecz (Meseritz) miasto Niemieckie, nie ozdobne, z gliny w Pruskim sposobie budowane, ale ludne i handlowe. Rękodzielnia sukienna Wolmera sławnego Kupca tamcznego ożywia przemysł miasta i okolicy. Międzychod (Birnbäum) przez sukienników i innych rzemieślników zamieszkany i

Siera-

Sieraków (Zirke) nad Wartą, a Kamiennie o pół mili od Warty są miasteczka dziedziczne, Bledzew (Blesen) nad Obrą miasteczko narodowe.

12) Powiat Pyzdrowski, gdzie Pyzdry nad Wartą, miasteczko ludne, w którym wiele piwowarów i szewców. Kazimierz pamiętny śmiercią Patkula, Infantczyka, którego tu Karol XII, ówiertować kazał. Września (Wreschen) Słęczyn, Słupce.

12) Powiat Szrodzki, gdzie Szroda. Nowe-miasto nad Wartą. Mieszków, Miłosław i inne małe miasteczka dziedziczne.

13) Powiat Obornicki, gdzie Oborniki, miasteczko nad Wartą. Rogoźno (Rogasen) miasto dosyć ludne nad jeziorem, liczy do 3000 mieszkańców, między którymi wiele sukienników i kupców, Żydów 1000; są tu sławne jarmarki. Margrabiowie Brandenburscy zabili tu zdrazieckim sposobem r. 1296 króla Przemysława. Szamotuły (Samter) o pół mili od Warty. Nowymost (Neubrück) i Oberzycko nad Wartą dosyć ludne miasteczka dziedziczne mają także wiele sukienników, Ostroróg (Scharfornort) niekczemna miejscina, gniazdo Ostrorogów, teraz dziedzictwo imienia Kwileckich.

14) Pa-

14) Powiat Szremski gdzie Szrem otoczony przez Wartę, miasteczko ludne i sławne przez targi na zboże. Dolsko (Dolzig), Bnin, Kostrzyn, Xiąż, Zaniemyśl (Santomishel) małe miasteczka.

III. Departament Kaliski.

ma 11 Powiatów.

1) Powiat Kaliski, gdzie Kalisz, miasto ozdobne i murowane, lecz nie obszerne w dolinie nad Prosną. Opatówek.

2) Powiat Koniński, gdzie Konin w pięknym położeniu łączystym; Koło.

3) Powiat Warty, gdzie Warta, miasteczko jarmarkami sławne, przez Żydów i mieszczan rolnictwem bawiących się zamieszkałe, odtąd Warta spławna.

4) Powiat Szadkowski, gdzie Szadków, Łask, Łutomirsk nad Nerem, Fabianice nad Nerem.

5) Powiat Sieradzki, gdzie Sieradz, miasto stare, ale spustoszone. Szczerzów, Widawa nad Widawką.

6) Powiat Piotrkowski, gdzie Piotrków, miasto obszerne i murowane, niegdys stolica

stolica Trybunału Wielkopolskiego, osobne miasto Żydowskie, jak za zwyczaj, drewniane i nieporządne. Bełchatów, Rosprza, Sulejów, Tuszyn, Rzgów, małe miasteczka, Wolborz miasto małe nad Wolborką, gdzie rezydowała letnia Biskupów Kujawskich.

7) Powiat Radomski albo Radomski, gdzie Radomsko, Brzeźnica, Kaminsko, Koniecpol, Paieczno, Pławno.

8) Powiat Częstochowski, gdzie Stara i Nowa Częstochowa, dwa miasta o 1 mili od siebie oddległe. Nad Nową Częstochową czyli Częstochówką jest Jasnogóra, a na niej klasztor Paulinski z cudownym N. Panny obrazem. Ten klasztor warowny rowem murowanym i czterma bastyonami nazywa się także Twierdza Częstochowa, która mimo szczupłości swej walecznie broniła się kilka razy, jako to przeciw Szwedom, Rossyjanom i Austryjakom. Na boku od Jasnogorskiego klasztoru jest w równinie S. Barbara, klasztor i nowicyat OO. Paulinów z osadą wielu rzemieślników. Kłobucko i Krzepice miasteczka małe, niegdyś starostwa należące do klasztoru Jasnogorskiego na utrzymanie garnizonu, od r. 1780 należał garnizon do

Rzeczy-

Rzeczypospolitey, jak teraz do Rządu Xięstwa Warszawskiego należy. Mstów, Przyrów.

9) Powiat Wieluński, gdzie Wieluń, miasto spustoszone, w którym Kollegium XX. Piarów. Działoszyn, Prażka, gdzie wiele rudy żelaznej.

10) Powiat Ostrzeszowski, gdzie Ostrzeszów (Schildberg), miasteczko małe. Kępno nad Prosną, miasto drewniane, dosyć obszerne nad granicą Szląską, liczy do 4000 dusz ludności i prowadzi handel znaczny do Szląska, Grabów, Baranów, Wieruszów.

11) Powiat Odolanowski, gdzie Odolanów (Adelnau.)

IV. Departament Radomski ma 10 Powiatów.

1) Powiat Radomski, gdzie Radom, miasto murowane, rozległe, ale spustoszone.

2) Powiat Kozienicki, gdzie Kozienice, miasteczko w gruntach piaszczystych, i w obszerne lasach Kozienieckich, w których królowie Polscy najczęściej polowali.

3) Po-

3) Powiat Opatowski, gdzie Opatów, miasteczko ludne, niegdyś do Templarzów, a potem do Biskupstwa Lubuskiego należące, a od Biskupów Lubuskich w Nowey Marchii rezydujących dostało się to miasto kupnym sposobem domowi Szydłowskich r. 1518, należy zaś teraz do imienia Potockich.

4) Powiat Soleccki, gdzie Solec nad tą Wisłą z zamkiem starożytnym.

5) Powiat Sandomirski, gdzie Sandomierz, miasto, które przez wojny rozmaite bardzo wiele ucierpiało.

6) Powiat Staszowski, gdzie Staszów, miasteczko ludne JO. Xiężney Izabelli z Czartoryskich Lubomierskiej; hamernia tutaj robi wiele naczyń miedzianego z miedzi Siedmiogrodzkiej i sławna tam jest szabeloją.

7) Powiat Szydłowiecki, gdzie Szydłowiec, miasto dziedziczne Xiążąt Radziwiłłów i góry wapienne.

8) Powiat Kielecki, gdzie Kielce, miasto dosyć ludne i znaczne, niegdyś do dóbr stołowych XX. Biskupów Krakowskich należące. Borzęcin, i inne miasta niegdyś duchowne. W tym powiecie Łysa Góra i Góra S. Katarzyny.

9) Po-

9) Powiat Koniecki, gdzie Końskie, miasto murowane, sławne rękodzielniemi żelaznemi. Stellmasi tameczni robią bryczki wygodne i tanie, których dobroć i za granicą cenić umieją podróżni. Jest to miasto dziedziczne i dzieło imienia Małachowskich.

10) Powiat Opoczyński, gdzie Opoczno, miasto stare, teraz spustoszałe; tu król Kazimierz III. miał nałożnić swą Esterkę, Żydówkę.

V. Departament Bydgoski

ma Powiatów 10.

1) Powiat Bydgoski, gdzie Bydgoszcz (Bromberg) nad Brdą, miasto ludne i handlowe. Trzcianka (Schönlanke) miasteczko przez sukienników zaludnione. Fordon.

2) Powiat Chełmiński, gdzie Chełmno (Culm).

3) Powiat Toruński, gdzie Toruń, miasto piękne i obszerne, i teraz znowu warowne nad Wisłą. Gdy Wisła dawnemi czasami była węższa i głębsza, okręty morkie aż pod Toruń przychodziły, a mimo odmianę stanu Wisły, był i tak handel w Toruniu znaczny, aż do zajęcia Prus królewskich przez Fryde-

Fryderyka II. Króla Pruskiego, potem podupadł znacznie i teraz się jeszcze nie podniósł; pierniki tuteczne sławne.

4) Powiat Kamiński, gdzie Kamiń.

5) Powiat Wałęcki, gdzie Wałecz.

6) Powiat Inowrocławski, gdzie Inowrocław, Kruświca nad Gopłem, niegdyś stolica całej Polski, teraz miścina nikczemna w rozwalinach.

7) Powiat Michałowski, gdzie Michałów (Michelan), Brodnica (Strausberg) nad Drwęcą.

8) Powiat Brzesko-Kujawski, gdzie Brześć Kujawski, miasto spustoszone, o 1½ od Wisły, Wrocławek czyli Włocławek nad Wisłą, miasteczko dosyć obszerne i porządne, gdzie kapituła Kujawska, mieszkańcy do 2300. Lubraniec miasteczko dziedziczne.

9) Powiat Kowalski, gdzie Kowal, miasteczko dziedziczne, porządne i dosyć ludne, 1400 mieszkańcy. Przedecz, Łubin, Izbica, Chodec, małe miasteczka.

10) Powiat Radzieiowski, gdzie Radziejowo, Raciążek, Służewo, Sempolno, Nieśzawa, małe miasteczka.

VI. Departament Lubelski

ma 16 Powiatów.

1) Powiat Lubelski, gdzie Lublin, miasto znaczne, ma przeszło 10000 dusz ludności. Od pogorzeliska t. 1803 pod rządem Austriackim jeszcze wiele nie odbudowało się domów na rynku i na Krakowskim przedmieściu. Zamek na górze wysokiej spustoszony; pod Zamkiem miasto żydowskie.

Należczów 3 mile od Lublina ma wody mineralne, zelażne, dzielniej, niż Bardyowskie, skutkujące; jest to pałac z kilku budowlami dworskimi, niedaleko od parafialnej wsi Bochoznica. — Łączna jarmarkami sławna, niegdyś imienia Xiążąt Sapiechów, teraz Kalkitów dziedzictwo.

2) Powiat Lubartowski, gdzie Lubartów, miasteczko ozdobione pałacem Xiążąt Sanguszków, niegdyś Firleiów, od których herbu dawniej zwało się Lewartów, i tak jeszcze czasem w okolicy bywa nazywane.

3) Powiat Kazimirski, gdzie Kazimierz, miasteczko handlowne, pod którym wiele jest murowanych szpichlerzów na wzór kościołów obszernych nad Wisłą. Okolice górzysta obfita w piękne sady owocne. Puławy

ławy o mile od Kazimierza, wieś 3000 dusz ludności mająca, nad Wisłą, rezydencya JO Xięcia Adama Czartoryjskiego, ozdobna pałacem najpiękniejszym w Polsce i ogrodem Angielskim, najwspanialszym, w którym świątynia Sybilli, dzieło JO Xiężney Izabelli z Flemingów Czartoryjskiej, gdzie zbiór starożytności Polskich.

4) Powiat Kraśnicki, gdzie Kraśnik.

5) Powiat Kraśnostawski, gdzie Kraśnostaw, miasteczko murowane; w Zamku Kraśnostawskim siedział Arcy-Xiąże Maximilian, Pretendent korony Polaki, wzięty w niewolę pod Byżyną przez Jana Zamoyskiego r. 1588.

6) Powiat Chełmski, gdzie Chełm.

7) Powiat Rubieszowski, gdzie Rubieszów, czyli Hrubieszów.

8) Powiat Tomaszowski, gdzie Tomaszów.

9) Powiat Zamoyski, gdzie Zamość, czyli Nowy-zamość, miasto porządne i twierdza, dzieło Jana Zamoyskiego, który i akademią tam założył i miasto to stolicą ordynacyi Zamoyskiej uczynił.

10) Powiat Tarnogrodzki, gdzie Tarnogród.

VII. Departament Płocki

ma 6 Powiatów.

1) Powiat Płocki, czyli Wyszogrodzki, gdzie Płock nad Wisłą, ma do 4000 głów ludności. Wyszogrod, Zakroczym, Czerwińsk, Płońsk, małe miasteczka. Modlin twierdza.

2) Powiat Lipiński, gdzie Lipno, Dobryń, Rypin, małe miasteczka.

3) Powiat Pułtuski, gdzie Pułtusk, rezydencya Biskupów Płockich, nad Narwią, w którą tu wpada Omulew; Sierock.

4) Powiat Mławski, gdzie Mława, Bieżun, Radzanowo, Raciąż.

5) Powiat Praszynski, gdzie Praszyn, Ciechanów, Chorzels, Niechorz, małe miasteczka.

6) Powiat Ostrołęcki, gdzie Ostrołęka, Nur, Ostrów.

VIII. Departement Łomżyński

ma 7 Powiatów.

1) Powiat Łomżyński, gdzie Łomża nad Narwią, niegdyś miasto bardzo znaczne, które od zburzenia ostatniego przez Szwedów jeszcze nie przyszło do dawnego stanu świetności, Nowogrod, Kolno, małe miasteczka.

2) Powiat Tykociński, gdzie Tykocin, niegdyś dziedziczna nadgróda wielkiego Stefana Czarneckiego, którego posąg stoi na rynku, Suraz.

3) Powiat Biebrzański, gdzie Wizna, Augustowo, Radziłów, Raygrad, Szczucin.

4) Powiat Seyneński, gdzie Seyn, małe miasteczko, w którym Gimnazjum nowo założone, i klasztor Dominikański sławny odpustami wielkimi.

5) Powiat Kalwaryjski, gdzie Kalwary, nad Szeżupą, miasto obszerne, ale nie piękne, bo w błotnistym położeniu i nikczemnie zabudowane; atoli ludności będzie do 3000 dusz. Wilkowiszki, Urdamin, małe miasteczka.

6) Powiat Maryanpolski, gdzie Maryanpol albo Staropol nad Szeżupą, Nowe Miasto, Preny

7) Powiat Dąbrowski, gdzie Dąbrowa, miasteczko małe, a o pół mili od niego Rożanystok, klasztor Dominikański.

IX. Departament Siedlecki.

1) Powiat Siedlecki, gdzie Siedlce, miasto nie wielkie, ale porządne, niegdyś dziedzictwo

dzictwo Xiążąt Czartoryjskich i rezydencya s. p. Hetmanowey z Czartoryjskich Ogińskiej, która to miasto do tego porządku przyprowadziła. Ogród od niej Alexandrya zwany spustoszał, ale miasto podnosi się co raz bardziej i będzie może za czasem jedno z najładniejszych w Polsce.

2) Powiat Garwoleński, gdzie Garwoleń.

3) Powiat Żelechowski, gdzie Żelechów.

4) Powiat Węgrowski, gdzie Węgrów, miasteczko ludne, ale nie porządne.

5) Powiat Łosicki, gdzie Łosice.

6) Powiat Łukowski, gdzie Łuków.

7) Powiat Radzyński, gdzie Radzyn, z pałacem przepysznym założonym przez Potockich, dziś w dziedzictwie Xiążąt Sapiechów.

8) Powiat Bialski, gdzie Biała, miasto dziedziczne Xiążąt Radziwiłłów, Terespol, miasto wolne handlowe nad Bugiem na przeciw Brześciowi Litewskiemu, dziedzictwo Xiążąt Czartoryjskich.

9) Powiat Włodawski, gdzie Włodawa nad Bugiem, sławna targami na woły. Jest to miasto dziedziczne Xiążąt Czartoryjskich.

§. 20.

Gminy w Xięstwie Warszawskim są następujące:

1) W Departamencie Warszawskim gmin ośm w Warszawie, a w pięciu okręgach po jednej, to uczyni 13. Gmin aż do r. 1809., jako to: 1) w okręgu Warszawskim i Błotnym 1, zgromadzenie jej w Warszawie. 2) w O. Brzezińskim i Zgierskim 1. zgromadzenie w Piątku. 3) w O. Łęczyckim i Orłowskim, zgrom. w Łęczycy. 4) w O. Sochaczewskim i Gostyńskim zgrom. w Gostyninie. 5) w Czerskim i Rawskim, zgrom. w Rawie. A do tego przybył r. 1809. okrąg 6) Stanisławowski i Siennicki, w którym zgrom. w...

II. w Departamencie Krakowskim, I. w Krakowie 4 gminy, a II. w okręgach 4, jako to: 1) w O. Stobnickim i Szydłowskim, zgromadzenie w Stobnicy, 2) w O. Szkalimierskim i Hebdowskim zgrom. w Szkalimierzu, 3) w O. Miechowskim i Jędrzejowskim zgrom. w Miechowie, 4) w O. Olkuskim i Krzeszowickim, zgrom. w Krzeszowicach, O. Lelowski, Pilecki i Częstochowski mają jedną gminę, a zgromadzenie w Częstochowie pod Dep. Kaliskim.

III. w Departamencie Poznańskim, 1) Miasto Poznań ma jedną gminę w Poznaniu,

2)

2) Okrąg Gnieźnieński i Powidaki, zgromadzenie w Gnieźnie. 3) O. Pyzdrowski i Szrodzki, zgrom. w Szrodzie. 4) O. Krotoszyński i Krobowski, zgrom. w Krotoszynie. 5) O. Wschowski i Kościański, zgrom. w Kościanie. 6) O. Międzyrzeczki i Babimostski, zgrom. w Międzyrzeczu. 7) O. Wągrowski i Obornicki, zgrom. w Wągrowcu. 8) O. Poznański i Szremski, zgrom. w Poznaniu.

IV. W Departamencie Kaliskim, 1) Miasto i Powiat Kaliski ma zgromadzenie w Kaliszu. 2) O. Sieradzki i Szadecki w Szadkowie. 3) O. Odolanowski w Odolanowie. 4) O. Radomski i Piotrkowski w Piotrkowie. 5) O. Wartyński i Koniński w Koninie. 6) O. Pilecki, Lelowski i Częstochowski w Częstochowie. 7) O. Ostrzeszowski i Wieluński w Wieluniu.

V. W Departamencie Radomskim, 1) O. Radomski i Kozienicki w Radomiu. 2) O. Opatowski i Solecki w Opatowie. 3) O. Miasta Sandomierza w Sandomierzu. 4) O. Sandomierski i Staszowski w Sandomierzu. 5) O. Szydłowiecki i Kielecki w Kielcach. 6) O. Koniecki i Opoczyński w Opocznie.

VI. W Departamencie Bydgoskim, 1) O. Kamiński i Wałęcki w Łobżenicy. 2) O. Kowalski i Brzeski w Brześciu. 3) O. Bydgoski

i

i Chełmiński w Bydgoszczy. 4) O. Michałowski w Toruniu. 5) O. Miasta Torunia.

VII. W Departamencie Lubelskim. 1) Okręg pierwszy Miasto Lublin. 2) O. Lubelski i Lubartowski ma zgrom. w Lublinie. 3) O. Kazimirski i Krasnicki w Kazimierzu. 4) O. Krasnostawski i Chełmski w Krasnymstawie. 5) O. Rubieszowski i Tomaszowski w Rubieszowie. 6) O. Zamoycki i Tarnogrodzki w Zamściu.

VIII. W Departamencie Płockim gmin 3, jako to 1) O. Pułtuski i Wyszogrodzki ma zgrom. w Płocku. 2) O. Ostrołęcki i Praszynski w Ostrołęce. 3) O. Mławski i Lipiński w Mławie.

IX. W Departamencie Łomżyńskim, gmin 3, jako to 1) O. Łomżyński i Tykociński, gdzie zgromadzenie w Łomży. 2) O. Maryampolski i Kalwaryjski w Maryampolu, 3) O. Dąbrowski, Wygiński i Biebrzański w Seynach.

X. W Departamencie Siedleckim 1) O. Siedlecki, Garwoleński, Żelechowski w Siedlcach. 2) O. Bialski i Włodawski w Białym. 3) O. Łukowski i Radzyński w Łukowie. 4) O. Węgrowski i Łosicki w Węgrowie.

§. 21.

Gdańsk, miasto o milę od morza Bałtyckiego nad zęysciem rzek Raduny, Motławy i Wisły położone, warowne, piękne i ozdobne, lubo starożytne i dla wystaw przed domami zbudowanych nieco w ulicach swych ścieśnione, dzieli się na Nowe i Stare miasto, ma do 50000 mieszkańców, 12 kościołów Luterskich, 7 katolickich, Gimnazjum sławne i biblioteki znaorne. Gdańszczanie bowiem zawsze celowali w naukach, a tu dosyć jest wspomnieć następne imiona wiekopomne: Heweliusz (Hewelke), Astronom, Klein Naturalista, Lengnich, Dzieiopsis, Chodowiecki, satycharz. Bursa czyli Giełda jedna z najpiękniejszych w Europie, ozdobiona posągami Króla Polskiego Augusta III. r. 1755. miły wielki na Radunie ma 18 kół. Już w X. wieku za Bolesława I. są wzmianki o Gdańsku, nowe miasto r. 1311 przez krzyżaków zbudowane, którzy stare miasto przez podstęp Władysławowi Łokietkowi r. 1308 wydarli. R. 1454 powrócił Gdańsk pod Panowanie Polskie i był pierwszym co do ludności, a co do miejsca trzecim z trzech miast wielkich Pruskich, wchodzących do obrad sejmikowych i generałów pruskich. Królowie Polscy nadali mu wiele wolności. Jak Kraków i inne miasta Polskie, tak i Gdańsk należał do miast hanzeatycznych i był naczelnym IV klasy Hanzeatów miastem, aż do zwolnienia przymierza Hanzeatycznego. W ostatnim podziale Polski dostał się Gdańsk pod panowanie Pruskie r. 1794 po krwawym popołstwie odporze, które z pod dawney zwierzchności dobrowolnie wychodzić nie chciało. R. 1807. w pokoju Tylzyckim został zaś Gdańsk miastem wolnym pod opieką Króla Saskiego, jak

jako Xięcia Warszawskiego i Króla Pruskiego, który tam ma pocztę swoją. Do Gdańska należy okółca na dwie mil w obwód i inne przyległości, gdy i dawniej Gdańskie granice daley się rozciągaly. Nierzyna czyli Nizina Gdańska i Żuławy Gdańskie piękne i urodzajne mają grunta, gdzie włóścianie bogaci przepyszne, mają konie i wielkie dostatki, ztąd sery Żuławskie. Nad wschodnią odnogą Wisły przy uściu jej do Morza jest Latarnia, czyli Munda, Mynda, albo Weisselmunda (Weichselmünde) twierdza, a naprzeciw niej Westerszanc, od którego potym zaczęła się Neufarwasser (nowy nurt) i Westerfart (zachodnia odnoga, zachodni nurt Wisły), któredy okręty do miasta przychodzą. Na pobrzeżu jest przystań nawygodniejsza na całym morzu Bałtyckim. Oliwa klasztor Cystryców założony przez Subistawę Xięcia Pomorskiego r. 1170., pamiętny jest pokoiem z Szwecyą przez Jana Kazimierza V. r. 1660. zawartym. Między Gdańskiem i Puckiem jest Zatoka Pucka. Język w Gdańsku i okolicy jest Niemiecki, ale pospółstwo mówi dialektem niepiśmiennym Niższych Niemiec platdeyck zwanym, który tak się różni od Niemiecczyny piśmienney, jak słowiański trykolwiek dialekt od polskiego lub rossyjskiego.

O m y ł k i i p o p r a w k i.

Na K. 36. W. 14. dodadź należy, po słowie wyno-
szącym: kilką uściami.

W. 4. z dołu: Uście Wisły, czytaj: U-
ście najgłówniejsze Wisły.

na k. 39. Switosz jezioro pod panowaniem Rossyjskim za Bugiem.

na k. 41. do najwyższych gruntów dodać nale-

na k. 80, 5. w. 5. pod Byżyną, czytaj: pod Byczyną.

MORZE BALTYSKIE

1492.

Q
2